

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Underhållsbidrag till barn

Ett schabloniserat system med alternativa beräkningsmodeller

Isabelle Henriksson

Juridiska institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet
Examensarbete HRO800, 30 hp
Juristprogrammet, HT 2022

Handledare: Torbjörn Odlöw

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1. Har barn med samma behov olika grundbehov?	3
1.2. Ett arbete i tre delar - syfte, metod och material	4
1.3. Forskningsläge.....	5
2. Det underhållsrättsliga systemet och dess schablonbelopp för bestämmande av ett barns grundbehov	7
2.1. Underhållsbidrag enligt 7 kap. Föräldrabalken	7
2.1.1. <i>Socialstyrelsens schablonbelopp</i>	8
2.1.2. <i>Konsumentverkets schablonbelopp</i>	10
2.2. Bidragsförskott och underhållsstöd	12
2.2.1. <i>Underhållsstödets schablonbelopp</i>	13
2.3. En jämförelse av förekommande schabloner vid bestämmandet av barns behov	15
3. En rättsfallsstudie av underrätternas tillämpning av schablonbelopp vid bestämmandet av barns grundbehov	21
3.1. Empirisk undersökning av tingsrätternas praxis	21
3.1.1. <i>Felkällor och juridiska förutsättningar som påverkar inhämtningen av relevanta rättsfall</i>	21
3.1.2. <i>Urvalsprocessen och underlaget för studien av tingsrätternas praxis</i>	22
3.1.3. <i>Hur ofta tillämpas respektive schablonbelopp i tingsrätterna?</i>	22
3.1.4. <i>Spelar det någon roll när domen meddelats och vilken tingsrätt som har dömt i målet?</i>	24
3.1.5. <i>Hur motiverar tingsrätterna valet av schablon?</i>	24
3.1.6. <i>En omräkning av utdömda underhållsbidrag beräknade enligt Socialstyrelsens schablonbelopp</i>	26
3.2. Tre utvalda hovrättsavgöranden	27
3.3. Diskussion och slutsats.....	29
4. Analys - effekter, ändamålsenlighet och schablonbeloppens fortsatta tillämpning	31
4.1. Syfte och mål med underhållslagstiftningen samt överväganden bakom metoden för fastställande av barns grundbehov	31
4.2. Effekterna av gällande rättsläge så som det framgår av genomförd undersökning..	34
4.2.1. <i>Olika fall behandlas olika och lika fall behandlas...olika?</i>	34
4.2.2. <i>Önskan om ökad civilrättsliga reglering av underhållsbidrag till barn kontra principen om barnets bästa</i>	36

4.2.3.	<i>Den ekonomiska effekten samt föreställningen att underhållsstödet garanterar en minimistandard</i>	38
4.2.4.	<i>Rättegångskostnader</i>	40
4.3.	Schablonbelopp för att bestämma ett barns grundbehov.....	42
4.3.1.	<i>Ska schablonbelopp tillämpas vid bestämmande av barns grundbehov?</i>	42
4.3.2.	<i>Finns det någon schablon som är mer eller mindre ändamålsenlig?</i>	44
5.	Sammanfattande slutsatser – ett system i behov av förändring	48
	Källförteckning	51
	Bilaga	56

1. Inledning

1.1. Har barn med samma behov olika grundbehov?

Vart fjärde barn, eller ca 540 000 barn, hade 2019 särlevande föräldrar. Sex av tio av dessa barn bor eller bodde stadigvarande hos den ena föräldern.¹ I en statlig utredning från 2011 visade studier att barn till separerade föräldrar ofta har det sämre ekonomiskt ställt än barn till föräldrar som lever ihop.² Faktum är att barn som lever med en ensamstående förälder är överrepresenterade bland de barn som idag lever i relativ fattigdom i Sverige. Enligt Rädda barnens rapport från 2021 bor 60 % av alla barn som lever i relativ fattigdom i Sverige med en ensamstående förälder.³ Som ett led i att försöka jämna ut skillnaderna mellan barn till särlevande föräldrar respektive barn till föräldrar som lever ihop finns en lagstadgad rätt för barn att kräva underhållsbidrag från den föräldern de inte bor med. I praxis har det utvecklats riktlinjer för hur underhållsbidrag bör räknas ut. Beräkningen sker enligt vad som kallas kvotdelningsprincipen, vilken tar hänsyn till både barnets grundbehov och föräldrarnas ekonomiska förmåga. Det här arbetet riktar in sig specifikt på hur barnets grundbehov ska beräknas.

Under hösten 2021 och våren 2022 meddelade Svea hovrätt två avgöranden som har öppnat upp för att konsumentverkets schablonbelopp för vad ett barn i Sverige i genomsnittlig kostar kan användas vid bestämmande av ett barns grundbehov. Huvudregeln i praxis har länge varit att barnets grundbehov räknas ut enligt Socialstyrelsens beräkningsmodell vilken utgår från prisbasbeloppet och är lägre än Konsumentverkets schabloner. Det finns dock ett antal senare tingsrättsdomar som har använt Konsumentverkets schablonbelopp för att beräkna barnets grundbehov och vi har även numera de två domarna från Svea hovrätt som har behandlat frågan om vilket schablonbelopp som ska användas. I den första hovrättsdomen som meddelades i juli 2021 använde sig hovrätten av Konsumentverkets schablonbelopp. Hovrätten konstaterade att en individualiserad bedömning av barnets behov bör göras och att de åberopade beloppen stod i överensstämmelse med Konsumentverkets beräkningsmodell och var skäliga. I den andra hovrättsdomen som meddelades i februari 2022 tillämpades i stället Socialstyrelsens schablonbelopp. Hovrätten hänvisade till tidigare dom och uttalade att det inte fanns något hinder mot att använda Konsumentverkets beräkningsmodell. Däremot ansåg domstolen att den bidragsskyldige föräldern inte hade förmåga att utge underhåll enligt Konsumentverkets schabloner och fastställde grundbehovet till Socialstyrelsens schablonbelopp.

¹ Statistikmyndigheten. *215 000 barn har en bonusförälder*. SCB (2021). <https://scb.se/hitta-statistik/artiklar/2021/215-000-barn-har-en-bonusforalder/> (Hämtad 2022-09-16).

² SOU 2011:51. *Fortsatt föräldrar – om ansvar, ekonomi och samarbete för barnets skull*. s. 123–124

³ Rädda barnen. *Barnfattigdom i Sverige – årsrapport 2021*. Raddabarnen. s. 9 och 14.

<https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/Barnfattigdom-i-Sverige-211206UPDATED.pdf/>

(Hämtad 2022-11-23). För definitionen av barnfattigdom, se s. 6. Kortfattat kan sägas att Rädda barnen har valt ett sammansatt mått av *dels* vad som anses vara en låg inkomststandard (inkomsterna räcker inte till eller precis till nödvändiga levnadskostnader) och *dels* riksnormen för försörjningsstöd.

Det finns inget HD-avgörande som har behandlat frågan om ett barns grundbehov. Samtidigt är lagtexten relativt vagt formulerad. Enligt prop. 1978/79:12 ville lagstiftaren inte ange en allt för detaljerad beräkningsmodell i lagtext eftersom underhållsbidraget ska anpassas både efter barnets individuella behov och föräldrarnas ekonomiska situation.⁴ Hur underhållsbidraget, och särskilt den del av underhållsbidraget som avser barnets grundbehov, ska räknas ut är inte längre tydligt. För närvarande finns det en möjlighet att använda sig av olika schablonbelopp för att räkna ut barns grundbehov. Två barn med, åtminstone på pappret, samma behov kan alltså anses ha olika grundbehov beroende på vilka schablonbelopp tingsrätten väljer att tillämpa i det enskilda fallet, vilket leder till frågan: har barn med samma behov olika grundbehov?

1.2. Ett arbete i tre delar - syfte, metod och material

Ett övergripande syfte för arbetet har varit att problematisera användningen av schabloner, och framför allt olika schablonbelopp, vid bestämmandet av ett barns grundbehov i fråga om beräkning av underhållsbidrag. Arbetet har *dels* undersökt vilka olika schablonbelopp som används inom det underhållsrättsliga systemet, *dels* utrett vilka schabloner som tillämpas i den praktiska rättstillämpningen hos underätterna och *dels* analyserat vilka effekter ett system med olika schabloner får för barn till särlevande föräldrar och det underhållsrättsliga systemet, samt om en viss beräkningsmodell är mer eller mindre ändamålsenlig än en annan. Arbetet kan följaktligen delas in i tre delar.

En första del tar sikte på att utreda vilka schablonbelopp eller beräkningsmodeller som förekommer inom det underhållsrättsliga systemet. Här inkluderas även det schablonbelopp som används inom underhållsstödet. Intentionen är att ge läsaren en kort bakgrund till det underhållsrättsliga systemet samt reda ut vilka schablonbelopp som används och hur dessa schabloner förhåller sig till varandra. Utredningen tar avstamp i följande frågor:

Hur bestäms de olika schablonbeloppen? Vilka kostnadsposter har tagits in i beräkningen och vilka kostnadsposter har utelämnats? Vilka överväganden har gjorts vid fastställandet av de olika schablonbeloppen? Rent beloppsmässigt, hur mycket skiljer sig de olika schablonbeloppen från varandra? Finns det andra schablonbelopp som används för att fastställa de genomsnittliga levnadskostnaderna för barn i Sverige? Och hur står sig i sådana fall schablonbeloppen inom det underhållsrättsliga systemet gentemot dessa?

Eftersom det saknas prejudikat som behandlar beräkningen av underhållsbidrag och underhållsstöd används i huvudsak förarbeten och doktrin i denna del, men även myndighetsföreskrifter och andra dokument, såsom Konsumentverkets ”Koll på pengar”, används då schablonbeloppen på den civilrättsliga sidan främst härstammar från olika dokument utgivna av myndigheter. Arbetet kan således inledningsvis karaktäriseras som en traditionell rättsutredning med utgångspunkt i den rättsdogmatiska metoden. Förarbeten och doktrin används för att fastställa gällande rätt, bakgrunden till de olika schablonbeloppen samt hur det underhållsrättsliga systemet har förändrats över tid. Den rättsdogmatiska metoden

⁴ Se prop. 1978/79:12. *Om underhåll till barn och frånskilda m.m.* s. 96.

lämnas dock till viss del när det sker en jämförelse mellan de olika schablonbeloppen och de överväganden som har gjorts vid bestämmandet av respektive schablonbelopp.

En andra del består av en empirisk undersökning av underrätternas praxis avseende fastställandet av barns grundbehov. Mellan 2016 och augusti 2022 har tingsrätterna meddelat 23 domar som prövar frågan om barnets grundbehov. Tingsrätternas domskäl går igenom i sin helhet i syfte att kartlägga vilka schablonbelopp som tillämpas av tingsrätterna, hur ofta respektive schablon tillämpas samt huruvida valet av schablon motiveras av tingsrätterna eller om det går att utröna ett mönster för när en viss schablon tillämpas. Eftersom effekterna av det resultat som rättsfallsstudien ger ska diskuteras i ett senare avsnitt sker även en omräkning av de underhållsbidrag som fastställs i de mål som tillämpat Socialstyrelsens schablonbelopp. Vid uträkningen av underhållsbidraget byts Socialstyrelsens schablonbelopp ut mot Konsumentverkets schablonbelopp i syfte att visa vilken effekt valet av schablonen får för underhållsbidragets storlek och barnets ekonomiska situation.

På liknande sätt går sedan de tre senast meddelade hovrättsavgörandena avseende barnets grundbehov igenom. Domskälen analyseras för att ta reda på hur valet av schablon motiveras. Samtliga tre domar är meddelade av Svea hovrätt inom de senaste 4 åren och visar på den utveckling som skett på området de senaste åren. Därefter sammanställs resultatet som analyseras i en kortare diskussion och några sammanfattande slutsatser dras.

Urvalsprocessen, eventuella felkällor och vissa juridiska förutsättningar som påverkat inhämtningen av tingsrättsdomarna behandlas under avsnitt 3.1.1. och 3.1.2.

Resultatet från den första och andra delen av arbetet tas sedan med in i *en tredje del* av arbetet. Avsnittet inleds med en genomgång av det bakomliggande syftet och de bakomliggande intressena till lagstiftningen. Återigen står förarbeten och doktrin i centrum och en rättsdogmatisk metod tillämpas parallellt med en analys av de uttalanden som görs i rättskällorna för att fastställa lagstiftarens avsikt.

Resultatet av ovan undersökning och rättsfallsstudie ställs därefter mot de intressen och syfte som förarbetena ger uttryck för. Vad blir effekten av den ordning som underrätternas praxis ger uttryck för? Vad blir effekten för såväl det underhållsrättsliga systemet som för barn till särlevande föräldrar? Bör schablonbelopp fortsatt tillämpas vid bestämmandet av barnets grundbehov? Om ja, finns det ett behov av att förtydliga vilken schablon som bör tillämpas? Finns det någon schablon som är mer eller mindre tillgodoser de ändamål som framhålls i förarbetena?

1.3. Forskningsläge

Forskningen avseende underhållsbidrag till barn är knapp. Verk som kan nämnas är Lars Bejstam och Anita Wickströms bok *Underhållsstöd och underhållsbidrag* som behandlar både underhållsstöd och underhållsbidrag utförligt. Likaså har Anders Agell gett ut boken *Underhåll till barn och make* som även den behandlar utvecklingen av det underhållsrättsliga systemet. Båda verken har dock några år på nacken och är skrivna när Socialstyrelsens schablonbelopp var den enda förekommande beräkningsmodellen. Verken fungerar väl till att

ge en historisk bakgrund och förklara grunderna till det underhållsrättsliga systemet, men har lite relevans för arbetet i övrigt.

Johanna Schiratzki gav 2005 ut boken *Rättvist underhållsbidrag till barn*. I boken tas bl.a. frågan om hur ett barns grundbehov ska fastställas upp och hon ifrågasätter de schablonbelopp som följer av Socialstyrelsens beräkningsmodell. Schiratzki genomför själv en rättsfallsstudie med avsikten att undersöka huruvida de utdömda underhållsbidragen motsvarar den nivå lagstiftaren har avsett. En del av de slutsatser som dras i boken används även som stöd för den diskussion som förs i detta arbete.

2. Det underhållsrättsliga systemet och dess schablonbelopp för bestämmande av ett barns grundbehov

Det andra kapitlets huvudsakliga syfte är att reda ut vilka schablonbelopp som figurerar inom det underhållsrättsliga systemet, inbegripet schablonerna inom underhållsstödet. Först ges dock en kort bakgrund till det underhållsrättsliga systemet för att klargöra de grundläggande förutsättningarna för barns rätt till underhållsbidrag. Därefter går Socialstyrelsens och Konsumentverkets schablon igenom. På liknande sätt ges en kort bakgrund till underhållsstöd, varefter underhållsstödets schablonbelopp går igenom. Slutligen sker en jämförelse mellan de olika schablonbeloppen och en analys av vad som kan tänkas förklara de beloppsmässiga skillnaderna mellan schablonerna.

2.1. Underhållsbidrag enligt 7 kap. Föräldrabelagen

Underhållsbidraget genomgick en stor reform 1978 och sen dess har endast några smärre förändringar genomförts. I den nya reformen ville lagstiftaren understryka att underhållsbidragets storlek ska styras av barnets behov och föräldrarnas samlade ekonomiska förmåga. Reformen motiverades bland annat av en ökande skuldsättning hos de bidragsskyldiga och lagstiftaren ansåg därför att underhållsbidragets storlek ska begränsas av föräldrarnas förmåga. Den underhållsbidragsskyldige ska inte tvingas ut ge mer än den har förmåga att utge och riskera socialutstötning. Samtidigt menade lagstiftaren att barnets grundläggande behov inte ska eftersättas. Lagstiftaren ansåg dock att barnets minimibehov ytterst ska ombesörjas av staten genom rätten till bidragsförskott, eller som det numera heter, underhållsstöd.⁵

Huvudreglerna om underhållsbidrag till barn återfinns i 7 kap. 1 och 2 §§ Föräldrabelagen. Ett barn har rätt till underhållsbidrag fram tills barnet fyller 18 år eller till dess barnet har fullföljt grund- eller gymnasieskolan eller annan jämförlig grundutbildning. Dock längst intill dess barnet fyllt 21 år. En andra förutsättning är att barnet stadigvarande bor hos någon annan än den bidragsskyldige föräldern. Är båda dessa förutsättningar uppfyllda har barnet rätt till underhåll ”efter vad som är skäligt med hänsyn till barnets behov och föräldrarnas samlade ekonomiska förmåga”.

I förarbetena från 1978 anger lagstiftaren att underhållsbidrag bör beräknas enligt följande uppställning:

$$\text{Barnets grundbehov} \times \frac{\text{Den underhållsskyldiges ekonomiska förmåga}}{\text{Föräldrarnas samlade ekonomiska förmåga}} = \text{Underhållsbidrag}$$

För att få fram underhållsbidraget måste alltså respektive förälders ekonomiska förmåga och barnets grundbehov bestämmas. Därefter räknas det fram hur stor andel av barnets

⁵ Prop. 1978/79:12 s. 78–80.

grundbehov som den bidragsskyldige ska svara för.⁶ Eftersom denna uppsats ämnar undersöka hur barnets grundbehov ska bestämmas går det inte närmre in på hur föräldrarnas ekonomiska förmåga fastställs utan det räcker att veta att föräldern får förbehålla sig ett belopp för egen försörjning samt boendekostnad. Föräldrarnas överskott är det samma som föräldrarnas ekonomiska förmåga.⁷

Barnets individuella behov ska vara avgörande vid beräkning av ett barns grundbehov, men eftersom det kan vara svårt att räkna ut exakt hur mycket ett barn kräver för sina grundläggande behov lyfter lagstiftaren att schablonbelopp får tillämpas. Barnets grundbehov avser att täcka barnets behov av kläder, mat, bostadsutrymme, fritidsaktiviteter och dylikt. Lagstiftaren konstaterar vidare att det inte i lagstiftning lämpar sig att lämna detaljerade normer för hur barnets behov ska bestämmas. Domstolarna ska vara fria att bedöma barnets grundbehov utan detaljerade regler i lagstiftning. Samtidigt ger lagstiftaren Socialstyrelsen i uppdrag att utfärda riktlinjer för hur ett barns grundbehov ska beräknas i form av icke-bindande råd som kan ge vägledning vid beräkning av barns grundbehov i vissa typsituationer. Riktlinjerna ska däremot underordna sig domstolarnas praxis och bör följaktligen ses över löpande.⁸ Det är det här uttalandet som har givit upphov till Socialstyrelsens schablonbelopp som under en längre period har utgjort den mest vedertagna metoden för att bestämma ett barns grundbehov.⁹

2.1.1. Socialstyrelsens schablonbelopp

Socialstyrelsens schablonbelopp är hämtad från Socialstyrelsens allmänna råd 1989:6, *underhållsbidrag till barn*. Råden är sedan 1999 upphävda men har fortsatt använts i domstolarnas praxis. Socialstyrelsens schablonbelopp utgår från prisbasbeloppet som multipliceras med en av tre olika procentsatser som ökar i takt med barnets ålder. Följande tabell visar barns grundbehov per månad enligt Socialstyrelsens schablonbelopp för 2022:

Barnets ålder	Procentsats	Barnets grundbehov per månad enligt 2022 års prisbasbelopp
0–6 år	65 %	$(48\,300 \text{ kr} \times 0,65)/12 = 2\,616,25 \text{ kr/mån}$
7–12 år	80 %	$(48\,300 \times 0,80)/12 = 3\,220 \text{ kr/mån}$
13+ år	95 %	$(48\,300 \times 0,95)/12 = 3\,823,75 \text{ kr/mån}$

⁶ Johanna Schiratzki. *Rättvist underhållsbidrag till barn*. Uppsala (2005). s. 15.

⁷ Prop. 1978/79:12 s. 102–103.

⁸ Ibid. s. 84, 95–96, 103.

⁹ Schiratzki (2005) s. 41–42.

I Socialstyrelsens schablonbelopp ingår inte kostnad för förskola, fritids eller annan liknande daghemsverksamhet. Daghemsavgift är en del av barnets grundbehov och ska således läggas till beloppet. Det är den faktiska kostnaden för daghem som ska läggas till beloppet, inte en schablon. Samtidigt ska det göras avdrag för inkomster och sociala förmåner som kan användas för att täcka en del av barnets grundbehov, exempelvis barn- eller studiebidrag.¹⁰

I Socialstyrelsens numera upphävda allmänna råd framgår att de vid beräkningen av schablonbeloppen har tagit ledning av Konsumentverkets beräkningar av hushållets kostnader och det hänvisas till *Hushållets kostnader* för den som vill studera de olika kostnadsposterna särskilt. Vid bestämmandet av schablonen har Socialstyrelsen beaktat kostnader för:

- Livsmedel
- Kläder och skor
- Förbrukningsvaror
- Hygien
- Fritid och lek
- Hemutrustning
- TV, radio, reparationer m.m.
- Telefon, dagstidning m.m.
- Hushållsel
- Försäkringar
- Barnutrustning

Vilka alltså utgår från Konsumentverkets tidiga beräkningar. Eftersom Socialstyrelsen endast skriver ”Konsumentverkets skrift hushållets kostnader” är det inte helt klart vilken skrift som åsyftas och när beräkningarna utförts.¹¹ Troligtvis åsyftas en skrift som publicerades av Konsumentverket 1981 *Hushållets kostnader: en hjälprea för din ekonomi: information från konsumentverket*, vilket innebär att det konsumenternas kostnadsvanor under sent 70-tal och tidigt 80-tal som har studerats och ligger till grund för beräkningarna.¹²

I de allmänna råden redovisas tre överväganden. För det första förtydligas att fritid och lek endast omfattar vanliga fritidssysslor såsom längdskidor, träningsskor och träningskläder. Ishockey, balett och musikinstrument nämnas som exempel på hobbies som inte ryms inom kostnadsposten. För det andra motiveras ålderdifferentieringen med att barns grundbehov växlar med barnets ålder och Socialstyrelsen valde därför att dela in barn i tre åldersspann, se tabell ovan. För det tredje menar Socialstyrelsen att eftersom schablonerna utgår från prisbasbeloppet är schablonbeloppen värdesäkrade.¹³ Prisbasbeloppet beslutas av regeringen varje år och bygger på prisläget året före i förhållande till prisläget 1997. Ett

¹⁰ Prop. 1978/79:12 s. 104. Socialstyrelsen. *Allmänna råd från Socialstyrelsen 1989:6, underhållsbidrag till barn*. Stockholm: Socialstyrelsen (1989). s. 32.

¹¹ Socialstyrelsens allmänna råd 1989:6, s. 35–37

¹² Prop. 2004/05:116. *Ett reformerat underhållsstöd*. s. 24.

¹³ Socialstyrelsens allmänna råd 1989:6, s. 35–37.

konsumentprisindex räknas alltså fram som får ligga till grund för prisbasbeloppet det aktuella året.¹⁴

2.1.2. Konsumentverkets schablonbelopp

Förutom att ge Socialstyrelsen i uppdrag att framarbete allmänna råd om hur barnets grundbehov ska bestämmas lyfter lagstiftaren Konsumentverkets arbete med att kartlägga kostnader för hushåll och menar att ledning kan tas av Konsumentverkets framräknade belopp.¹⁵ Som redan nämnts har Konsumentverkets schablonbelopp även i enskilda fall använts i domstolarnas praxis.¹⁶

Varje år tar Konsumentverket fram de vanligaste hushållskostnaderna och sammanställer de i *Koll på pengarna*.¹⁷ Syftet med publikationen är att, förutom att ge privatpersoner verktyg för att hantera sin egen ekonomi, bland annat att ge skolor, kommunala och statliga myndigheter underlag i sin myndighetsutövning. Exempelvis används referensvärdena vid regeringens beslut om riksnormer för försörjningsstödet samt vid Försäkringskassans beräkningar av vad som anses vara normala levnadskostnader. Kostnadsposterna delas in i kostnader för enskilda personer och kostnader för det gemensamma hushållet.

Kostnaderna för enskilda personer:

- Livsmedel
- Kläder och skor
- Personlig hygien
- Fritid och lek
- Mobiltelefon
- Barn- och ungdomsförsäkring
- Övrig barnutrustning

Kostnader för det gemensamma hushållet:

- Hemförsäkring
- Förbrukningsvaror
- Hemutrustning
- Medier
- Hushållsel
- Vatten och avlopp

¹⁴ 2 kap. 7 § Socialförsäkringsbalken. Statistikmyndigheten. *Prisbasbelopp*. SCB (2022).

<https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/priser-och-konsumtion/konsumentprisindex/konsumentprisindex-kpi/pong/tabell-och-diagram/prisbasbelopp/prisbasbelopp/> (Hämtad 2022-10-19).

¹⁵ Prop. 1978/79:12 s. 104.

¹⁶ Se exv. Svea hovrätts dom meddelad 2021-07-09 i mål T 13442-19.

¹⁷ Konsumentverket. *Koll på pengarna*. Konsumentverket (2022).

<https://www.konsumentverket.se/globalassets/publikationer/privatekonomi/koll-pa-pengarna-2022-konsumentverket.pdf>. (Hämtad 2022-09-05). Se även bilaga.

Kostnadsposterna för det gemensamma hushållet tar hänsyn till hur många personer som bor i hushållet samt huruvida hushållet ligger i en mindre tätort, medelstor stad eller storstad. Kostnaden för hemförsäkringen skiljer sig exempelvis åt beroende på var du bor. Det ska även anmärkas att Konsumentverket från och med 2022 återigen börjat räkna fram kostnader för hushållsel och vatten och avlopp. Kostnaderna för den enskilda personen anpassas efter personens ålder. Det finns skillnader för individuella kostnader och matkostnader beroende på om det är en kvinna, man, flicka eller pojke men det redovisas inte särskilt i *Koll på pengarna*. Konsumentverket har räknat ut en genomsnittskostnad för båda könen.

Vid Konsumentverkets beräkningar har de utgått ifrån hushållens behov. Beräkningarna motsvarar varken en över- eller underkonsumtion utan speglar en rimlig levnadsstandard. Beräkningarna ses även över med jämna mellanrum för att de ska anpassas till vad som vid den aktuella tiden anses vara en rimlig konsumtion. Befolkningens behov och aktiviteter ändras över tid och målet är att Konsumentverkets beräkningar i så stor mån som möjligt ska spegla det samhälle vi lever i när rapporten lämnas. Hushållen ska ha en rimlig standard på både lång och kort sikt.

Vidare har Konsumentverket haft social och miljömässig hållbarhet i åtanke vid beräkningarna. Vad avser t.ex. mat har köttkonsumtionen minskats såväl som mängden mejeriprodukter. Hänsyn har tagits till utsläpp och djurhälsa genom att man valt miljömärkta produkter. Matkostnaderna baseras på de svenska kostråden och utgår därför från att personen äter sex måltider om dagen. Eftersom barn ofta äter lunch på skolan eller förskolan finns en alternativ schablon där avdrag görs för lunch på vardagar. Matkostnaderna baseras på att personen äter hemlagad mat. Kostnader för café- eller restaurangbesök ingår inte. Liknande hållbarhetsöverväganden har även gjorts vid beräkningen för andra basprodukter. Intresset av en hållbar konsumtion har däremot inte påverkat de poster där miljövänliga val inte ansetts vara lättillgängliga eller haft ett skäligt pris. Ett exempel är posten för möbler eller annan hemutrustning. För kläder och skor har Konsumentverket räknat med ett årsbehov av kläder och skor under olika årstider. Dessutom har vissa särskilda tillbehör lagts till såsom reflexer, ryggsäck till barn och paraply. Vid beräkningen av fritidsaktiviteter har verket utgått ifrån de vanligaste fritidsaktiviteterna och gym, fotboll, innebandy och simskola ges som exempel. Dyrare sporter som golf eller ridning ingår inte i Konsumentverkets schablon för fritid och lek.

Konsumentverket har vid sina beräkningar samlat in faktiska priser. Eftersom avsikten är att priserna ska motsvara priserna runt om i hela landet har verket hämtat sina priser från kedjor som finns i hela landet. Det är i huvudsak ordinarie priser som har samlats in. Undantag har gjorts för varor som TV och dator eftersom det är varor som undersökningar visar att konsumenterna ofta köper på extrapris. Likaså har undantag gjorts för cyklar då undersökningar visar att en cykels livslängd är längre än den tid som ett barn hinner använda cykeln. Verket har därför utgått från att cykeln är begagnad vid inköp. Konsumentverket samlar regelbundet in och ser över prisuppgifter för de olika kostnadsposterna. De år det inte görs någon insamling av de faktiska kostnaderna för en särskild kostnadspost justeras kostnadsposten i stället utefter konsumentprisindex och konjunkturinstitutets prognos för det kommande året.

Slutligen kan nämnas att kostnader för boende, hyra och uppvärmning inte ingår i Konsumentverkets schabloner. Inte heller kostnader för transporter, barnomsorg eller ökade kostnader vid storhelger, som exempelvis jul ingår, i beräkningarna.¹⁸ Även för Konsumentverkets schabloner gäller att avdrag för barnbidrag ska göras.¹⁹

2.2. Bidragsförskott och underhållsstöd

I samband med reformen av underhållsbidraget rekommenderade utredaren en översyn av reglerna för bidragsförskott. År 1997 genomfördes en större reform av bidragsförskottet, eller som det nu kom att kallas underhållsstödet. De statliga utgifterna för bidragsförskottet hade ökat avsevärt samtidigt som man såg vissa problem i samordningen mellan underhållsbidrag och bidragsförskottet. Bland annat genomfördes en undersökning som visade att bidragsförskottet översteg det genomsnittliga underhållsbidraget och lagstiftaren pekade på att bidragsförskott lämnades även om den bidragsskyldige hade en hög inkomst.²⁰

Reformen bestod till stor del av att särskilja reglerna om underhållsstöd från reglerna om underhållsbidrag. Tidigare hade ett avtal eller dom om underhållsbidrag kunnat bestämma beloppet för bidragsförskottet. Om det fastställda underhållsbidraget understeg bidragsförskottet utgick bidragsförskott för mellanskillnaden. Lagstiftaren pekade även på risken att föräldrarna civilrättsligt fastställde underhållsbidraget till ett lägre belopp för att kunna ta del av bidragsförskottet. I syfte att minska kostnaderna för staten fanns det en poäng i att tydliggöra att det är den bidragsskyldige föräldern som bär huvudansvaret för att försörja barnet, inte staten. Reformen gav Försäkringskassan en möjlighet att oberoende av underhållsbidraget pröva hur mycket underhållsstöd som ska utgå samt hur mycket av underhållsstödet som den bidragsskyldige ska återbetala till staten.²¹

Dessutom beslutades att underhållsstödet inte längre skulle bestämmas utifrån prisbasbeloppet. Bidragsförskottet hade fastställts till 40 % av prisbasbeloppet som sedan fördelades över 12 månader. Nu skulle underhållsstödet fastställas till ett angivet belopp i lagtexten. Beloppet fastställdes till 1 173 kr (vilket motsvarade beloppet för bidragsförskott samma år). Beloppet höjdes sedan till 1 273 kr 2006 och till 1 573 kr 2015.²² Numera är underhållsstödet enligt 18 kap. 20 § Socialförsäkringsbalken angivet i tre olika belopp kopplade till barnets ålder, se tabell nedan.

Underhållsstödet regleras i 18 kap. Socialförsäkringsbalken. Precis som för underhållsbidrag är en förutsättning för underhållsstöd att barnet har särlevande föräldrar och stadigvarande bor

¹⁸ Konsumentverket. *Underlagsrapport 2021:3. Beskrivning av konsumentverkets beräknade hushållskostnader*. Konsumentverket (2021). <https://www.konsumentverket.se/globalassets/publikationer/privatekonomi/underlagsrapport-2021-3-beskrivning-av-konsumentverkets-beraknade-hushallskostnader.pdf> (Hämtad 2022-10-17).

¹⁹ Prop. 1978/79:12 s. 104.

²⁰ Prop. 1995/96:208. *Underhållsstöd till barn till särlevande föräldrar m.m.* s. 24–25, 28–30.

²¹ Ibid. s. 32–34.

²² Prop. 2016/17:216. *Åldersdifferentierat underhållsstöd och höjt grundavdrag för bidragsskyldiga föräldrar.* s. 13.

hos den ena föräldern. Tillskillnad från underhållsbidrag utgår dock underhållsstödet med ett i lagtexten angivet belopp och det beloppet utgår oavsett föräldrarnas respektive ekonomiska förmåga. Den bidragsskyldiges ekonomiska förmåga påverkar endast den bidragsskyldiges återbetalning till staten medan boendeföräldrarnas ekonomiska förmåga inte tas i beaktning alls. I motiven till lagen framhävs att underhållsstödet ska ses som en minimistandard i förhållande till underhållsbidraget. Det är därför inte möjligt att beakta varje barns individuella behov och föräldrarnas ekonomiska förmåga spelar därför inte heller någon roll vid utbetalning av underhållsstöd.²³

2.2.1. Underhållsstödets schablonbelopp

Det har skett en del utveckling av underhållsstödets schablonbelopp under åren. Som tidigare nämnts utgick underhållsstödet efter reformen med ett i lagen fastställt belopp om 1 173 kr. Detta belopp höjdes först 10 år senare (2006) till 1 273 kr och därefter tog det nästan ytterligare 10 år (2015) innan underhållsstödet återigen höjdes, denna gång till 1 573 kr.²⁴ Vid reformen år 1997 motiverades inte schablonbeloppet närmre. 1 173 kr motsvarade dåtidens förskottsbidrag och eftersom tanken med reformen var att minska de statliga kostnaderna för förskottbidrag till barn gick det inte att motivera en höjning av beloppet.²⁵ När schablonbeloppet skulle höjas 2006 diskuterade lagstiftaren om ledning skulle tas från Socialstyrelsens belopp eller Konsumentverkets beräkningar. Eftersom Socialstyrelsens schabloner utgår från Konsumentverkets beräkningar utförda 1981 ansåg lagstiftaren att Konsumentverkets mer aktuella beräkningar skulle användas. Därefter gjordes en rad övervägningar av vilka kostnadsposter som ska räknas med och inte. Lagstiftaren väger även in att den ekonomiska krisen under 90-talet påverkat ekonomiskt utsatta familjer hårt och landar i slutsatsen att underhållsstödet bör höjas med 100 kr.²⁶ 2015 års höjning skedde genom vårbudgetpropositionen 2015. Regeringen konstaterar att underhållsstödet inte har höjts sedan 2006 och att stödet inte längre täcker hälften av normal kostnaden för barn. Det var därför motiverat att höja stödet med 300 kr.²⁷

Underhållsstödets schablonbelopp är numera åldersdifferentierat. Vid en ändring 2018²⁸ delades barnen upp i två grupper utefter ålder och 2019²⁹ åldersdifferentierades underhållsstödet ytterligare genom att dela in barnen i tre olika åldersgrupper. Åldersindelningen justerades sedan något 2022.³⁰ Underhållsstöd utgår idag enligt följande tabell:

²³ Prop. 2016/17:216 s. 17 och prop. 1978/79:12 12 s. 79–80.

²⁴ Prop. 2016/17:216 s. 13.

²⁵ Prop. 1995/96:208 s. 40–41.

²⁶ Prop. 2004/05:116 s. 24–28.

²⁷ Prop. 2014/15:1, utgiftsområde 12. *Budgetproposition för 2015*. s. 32.

²⁸ Prop. 2016/17:216 s. 11 ff.

²⁹ Prop. 2017/18:173. *Ny åldersdifferentiering inom underhållsstödet*. s. 18–21.

³⁰ Prop. 2021/22:1, utgiftsområde 12. *Budgetproposition för 2022*. s. 132.

Ålder	Underhållsstöd enligt SFB	Normalkostnaden enligt underhållsstödet (utan barnbidrag)	Normalkostnaden enligt underhållsstöd (med barnbidrag om 1 250 kr)*
0–6 år	1 673	3 346 kr (1 673 x 2)	4 596 (3 346 + 1 250)
7–14 år	1 823	3 646 kr (1 823 x 2)	4 896 (3 646 + 1 250)
15+	2 223	4 446 kr (2 223 x 2)	5 696 (4 446 + 1 250)

* Barnbidraget dras av redan vid framräkandet av underhållsstödet. Det i lagen angivna underhållsstödet utgår alltså utöver barnbidraget. Socialstyrelsens och Konsumentverkets schabloner anger först barnets grundbehov och därefter dras barnbidraget av.

Motiven till åldersdifferentieringarna som trädde i kraft 2018 och 2019 är närmst identiska. Avsikten med ålderdifferentieringen är att underhållsstödet ska motsvara de faktiska kostnaderna för barn bättre samtidigt som det sänder ut en signal om att det är barnets behov som är avsett att täckas, inte boendeföräldrarnas. Efter att ha räknat ut normalkostnaden för barn i olika åldrar såg lagstiftaren att det underhållsstöd som utgick vid tiden inte täckte hälften av normalkostnaden för barn i åldrarna 11–15 och 15+. En ytterligare ålderdifferentiering och höjning av underhållsstödet medförde att underhållsstödet bättre motsvarade de genomsnittliga normalkostnaderna för respektive åldersgrupp. Att ha i åtanke är dock att underhållsstödet fortfarande utgör en form av minimistandard till barn med särlevande föräldrar. Tanken är inte att varje enskilt barns individuella behov ska ersättas.

Vid framräkandet av underhållsstödets schablonbelopp 2018 och 2019 har lagstiftaren utgått från Konsumentverkets beräkningar för att ta fram barns grundbehov. Därefter har andra kostnader och inkomster lagts till respektive tagits bort vilket ger normalkostnaden för barn i en viss ålder. Eftersom det är just Konsumentverkets grundbehov som används vid beräkningen av normalkostnaden har beräkningar i likhet med Konsumentverkets tabell utgått från sju åldersgrupper. Dessa sju grupper har sedan delats in i tre större åldersgrupper och en genomsnittskostnad för barn inom respektive åldersintervall har räknats fram så att underhållsstödet täcker hälften av normalkostnaden för alla barn som ryms inom intervallen. Anledningen till att ålderdifferentieringen är begränsad till tre åldersgrupper uppges vara att underhållsstödet ska ses som ett grundskydd. Barnets faktiska och individuella behov tillåts inte beaktas fullt ut, men genom det här systemet täcker stödet den genomsnittliga kostnaden för barn i alla olika åldrar.³¹

Beloppen anges direkt i lagtexten och påverkas inte av prisutvecklingen i samhället. Det krävs beslut från riksdagen för att beloppen ska höjas och en del senare ändringar och justeringar har skett genom budgetpropositionerna. Övervägandena i budgetpropositionerna är dock inte särskilt ingående. Det framgår att schablonbeloppen för underhållsstöd kontrollerats mot normalkostnaderna för barn och utifrån det har en höjning eller justering föreslagits. Det tyder på att uppdaterade kostnadsuppgifter har inhämtats inför budgetförslaget. Det framgår

³¹ Prop. 2016/17:216 s.13–21; Prop. 2017/18:173 s. 12–21.

däremot inte hur kostnadsuppgifterna har inhämtats. Det rimliga är att anta att de antingen har justerat kostnaderna utifrån konsumentprisindex eller att nya uppgifter hämtats från Konsumentverkets årliga beräkningar. Det framgår inte om de övriga kostnadsposterna som tillförs normalkostnaden för ett barn har justerats.³²

I motiven till 2018 och 2019 års lagändringar konstaterar lagstiftaren att Konsumentverkets beräkningar för livsmedel, kläder och skor, fritid och lek, hygien, barn- och ungdomsförsäkring ska ingå i barnets grundbehov. Dessutom ska en andel av hushållets gemensamma kostnader för förbrukningsvaror, hemutrustning, medier samt hemförsäkring räknas in i barnets grundbehov. Även Konsumentverkets schablon för mobilkostnader ska räknas in för barn över 10 år. Likaså ska en andel av hushållselen räknas till barnets grundbehov.³³ Vid beräkningen har motiven utgått från kostnaden för ett hushåll som bor i en mindre tätort. Barnets andel av hushållets kostnader utgörs av skillnaden mellan ett hushåll med två personer och ett hushåll med tre personer.³⁴

Utöver barnets grundbehov som i huvudsak baseras på Konsumentverkets schabloner läggs även till en schablon om 1 000 kr för den yngsta åldersintervallen för spädbarnsutrustning. Lokala resor läggs till de två äldre åldersintervallen och avser täcka kostnader med kollektivtrafik. Vidare görs bedömningen att barn från sju års ålder har en kostnad för fickpengar vars storlek stegrar med åldern. Slutligen konstateras att en genomsnittlig kostnad för förskola och fritids bör tillföras. Det påförs även en kostnad om 300 kr för övriga kostnader som inte nödvändigtvis kan specificeras eftersom behoven ser olika ut i olika hushålls och familjekonstellationer.

Från de ovan angivna kostnaderna görs sedan avdrag för barn- och studiebidrag och summan delas sedan på hälften för att fastställa schablonen för underhållsstöd.³⁵ Som förklarats ovan under tabellen har alltså avdrag redan gjorts för barn- och studiebidrag vid framräknandet av underhållsstödet och för att underlätta vid en jämförelse mellan de olika schablonerna har därför barn- och studiebidraget påförts normalkostnaden igen i den högra kolumnen.

2.3. En jämförelse av förekommande schabloner vid bestämmandet av barns behov

Inledningsvis kan några ord nämnas om hur underhållsstödets indelning i grundbehov och normalkostnad har hanterats. Den normalkostnad som räknas fram för ett barn i det socialrättsliga systemet ses som det belopp som motsvarar barnets grundbehov när det talas om underhållsbidrag. Vid framräknandet av underhållsstödet påförs visserligen vissa schabloner som inte finns med i Konsumentverkets nuvarande schabloner, men det är kostnader som lagstiftaren har bedömt ingår i den grundläggande försörjningen av ett barn. Det är dock viktigt att fortsättningsvis veta att när begreppet grundbehov används i samband

³² Prop. 2021/22:1, utgiftsområde 12, s. 132–133; Prop. 2020/21:1, utgiftsområde 12. *Budgetproposition för 2021*. s. 21–22.

³³ Prop. 2016/17:216, s.13–21; Prop. 2017/18:173, s. 12–21

³⁴ SOU 2011:51, s. 192.

³⁵ Prop. 2016/17:216, s.13–21; Prop. 2017/18:173, s. 12–21.

med underhållsstödet så åsyftas den summa som räknas fram enbart utifrån Konsumentverkets schablonbelopp. Normalkostnaden utgör grundbehovet tillsammans med de ytterligare kostnadsposterna som påförs i förarbetena (fickpengar, avgift för förskola/fritids m.m.).

Vid en översikt av de tre olika schablonerna som har presenterats kan det konstateras att alla tre schabloner på ett eller annat sätt har använt sig av Konsumentverkets beräkningar. Skillnaden är att Socialstyrelsens schablon är baserade på Konsumentverkets beräkningar från 80-talet och därefter har justerats genom att prisbasbeloppet har höjts årligen. Det framgår egentligen inte av de allmänna råden från 1989 hur Konsumentverkets beräkningar har påverkat Socialstyrelsens schabloner. Troligtvis har ledning tagits av Konsumentverkets beräkningar när procentsatserna bestämts. Det faktum att Socialstyrelsens schabloner är baserade på beräkningar från 80-talet torde påverka schablonerna en del. Som förklarats ovan tittar Konsumentverket på konsumenternas vanor vid den aktuella tiden för beräkningarna och konsumenternas vanor har ändrats sedan 80-talet.

Centrum för konsumtionsforskning ger årligen ut en konsumtionsrapport som sammanställer och studerar statistisk över våra ändrade konsumtionsvanor och den ekonomiska tillväxten. Rapporten avseende 2020 är starkt påverkad av pandemin, men trots det ökade vår konsumtion mellan 2010 och 2020 med 15 %. Konsumtionen mellan 2000 och 2010 ökade med 23 %. Prisökningen vid samma perioder uppgick till 11 % respektive 16 %. Siffrorna tyder på att vi de senaste 20 åren har haft en starkt ökande konsumtion som inte enbart går att förklara utifrån ökade priser. Vidare kan nämnas att konsumtionen av kommunikationstjänster, inkl. mobiltelefon, bredband m.m., ökade med 102 % under 2010-2020 och med 113 % under 2000-2010. Med det sagt hade vi en prisminskning för kommunikation under respektive period med 33 % och 27,2 %, men det är tydligt att vi har haft stora ökade utgifter för kommunikation och medier de senaste 20 åren.³⁶ Det finns ingen rapport som visar på konsumtionsförändringar de senaste 40 åren. Konsumtionsförändringen de senaste 20 åren talar dock en hel del för att våra konsumtionsvanor har ändrats och att det påverkar hur väl schabloner baserade på beräkningar från 80-talet motsvarar hushållens kostnader idag.

Vår ökade konsumtion av kommunikation och medier har ökat och vi är betydligt mer digitaliserade idag jämfört med på sent 70-tal och tidigt 80-tal. Datorer, bredband, surfplattor och streamingtjänster är exempel på kostnader som idag är en stor del av hushållens kostnader och som Konsumentverket således har lagt till sina schabloner eftersom det anses utgöra en rimlig konsumtionsstandard i dagens samhälle.³⁷ Likaså har Konsumentverket idag vägt in hållbarhet när verket tittat på de faktiska priserna för produkter inom de olika kostnadsposterna vilket också kan ha påverkat hur kostnadsposterna har utvecklats över tid.

³⁶ John Magnus Roos. *Konsumtionsrapporten 2011*. Göteborg: Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet (2011). Ulrika Holmberg. *Konsumtionsrapporten 2021; Basfakta*. Göteborg: Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet (2021).

³⁷ SOU 2011:51 s. 184.

Som visat ovan har Konsumentverket gjort bedömningen att en rimlig konsumtionsstandard idag innefattar val av mer hållbara livsmedels- och förbrukningsprodukter.

För underhållsstödet har ett genomsnitt räknats fram så att barnen delats in i tre åldersspann. Det samma gäller för Socialstyrelsens schabloner och åldersspannen stämmer numera ganska väl överens med varandra. För Socialstyrelsen gäller 0–6, 7–12 och 13+ år och för underhållsstödet 0–6, 7–15 och 15 + år. Både Socialstyrelsens schablonbelopp och underhållsstödets schablonbelopp har, tillskillnad från Konsumentverkets schabloner, tagit hänsyn till att barn över en viss ålder behöver fickpengar.

Eftersom alla tre schabloner har tagit ledning av Konsumentverkets beräkningar har ingen av schablonerna inkluderat kostnader för dyrare fritidssysslor som exempelvis ridning. Alla schabloner har räknat med att barnet har en del i hushållets gemensamma kostnader. Konsumentverkets schablon ger oss dock möjligheten att välja hur många personer som bor i barnets hushåll och schablonen anpassas därefter. En stor skillnad mellan Socialstyrelsens och Konsumentverkets schabloner jämfört med underhållsstödet är vidare att underhållsstödets schabloner redan vid framräknandet av schablonen har räknat in daghemsavgiften och dragit av barnbidraget från barnets normalkostnad. För Socialstyrelsens och Konsumentverkets schabloner görs det efter att respektive schablon har räknats fram.

Skillnaderna och likheterna mellan underhållsstödets schablon och Konsumentverkets schabloner är de som är svårast att analysera. Underhållsstödet har som sagt tillförts kostnadsposter utöver Konsumentverkets beräkningar och redan reducerats med barnbidraget, vilket såklart är en tydlig skillnad mellan schablonerna. Trots det understiger underhållsstödets belopp generellt det beloppet som fås fram vid en tillämpning av Konsumentverkets schabloner. Eftersom underhållsstödet inte redovisat särskilt för respektive kostnadspost som är hämtad från Konsumentverkets beräkningar är det svårt att veta exakt hur de har räknat fram det grundbehov som utgörs av Konsumentverkets schabloner. Det grundbehov som räknas fram utifrån enbart Konsumentverkets beräkningar är lägre i förarbetena till 2019 års reformen än 2018 års reform men någon förklaring finns inte i motiven. Jämförelsen försvåras ytterligare av att underhållsstödet har räknat fram en genomsnittlig kostnad för tre olika åldersspann medan Konsumentverkets beräkningar har sju olika åldersspann för barn mellan 0–18 år.

För att tydligare se de beloppsmässiga skillnaderna kan ett exempel tas. Om man räknar på ett barn som är 11 år och bor tillsammans med en förälder (dvs inga syskon eller styvförälder) i en mellanstor stad 2022 har barnet enligt Konsumentverkets schabloner ett grundbehov på 5 345 kr i månaden. Då har både individuella kostnader, matkostnader och en andel av barnets del i hushållet räknas med. Inget avdrag har gjorts för barnbidrag. Inte heller kostnad för avlopp, vatten, hushållsel eller daghemsavgift har räknats med. Ett 11-årigt barn har enligt underhållsstödets schablon i stället ett grundbehov på 4 896 kr (inkl. barnbidrag och daghemsavgift), medan ett barn enligt Socialstyrelsens schablonbelopp har ett grundbehov som uppgår till endast 3 220 kr i månaden. Precis som för Konsumentverkets schablon har för Socialstyrelsens schablonbelopp inget avdrag gjorts för barnbidrag och inte heller daghemsavgift har inte räknats med.

Rent beloppsmässigt ligger Konsumentverket och underhållsstödet varandra närmst. Vad som gör att underhållsstödets schablon är lägre går dock inte att tyda från förarbetena. Det mest troliga är att flera komponenter spelar in. Vi vet inte om Konsumentverkets beräkningar använts rakt av eller om vissa schabloner utelämnas eller minskas med hänsyn till att underhållsstödet ska vara ett grundskydd. För det andra har en genomsnittskostnad för barn i tre olika åldersspann behövts räknas fram. Någon hänsyn till stadens storlek och antalet personer i hushållet har inte heller kunnat visas särskilt på det sätt som görs vid beräkningen med Konsumentverkets schabloner. Underhållsstödet har i sina beräkningar utgått från att barnet bor i en mindre tätort och har bestämt barnets andel av hushållets kostnader till skillnaden mellan kostnaderna för ett hushåll med två personer och ett hushåll med tre personer.

Socialstyrelsens schablonbelopp avviker genom att vara relativt lågt jämfört med Konsumentverkets och underhållsstödets schablon. Ovan resonemang om att schablonen inte är anpassad efter barnens olika boendesituationer på samma sätt som vid beräkningen med Konsumentverkets schabloner gör sig gällande även här. Men den mest troliga förklaringen till att Socialstyrelsens schablon är mycket lägre än både Konsumentverkets och underhållsstödets schabloner är att konsumtionen och konsumenternas vanor har ändrats så pass mycket att det inte räcker att endast justera prisbasbeloppen utifrån konsumentprisindex.

En jämförelse kan även göras med andra schablonbelopp som används för att bestämma den genomsnittliga kostnaden för ett barn i Sverige 2022. Regeringen bestämmer varje år en riksnorm för försörjningsstöd, likaså fastställs regelbundet belopp för vad en person som har utmätning av sin lön eller skuldsanering får förbehålla sig för försörjning av ett hemmavarande barn. Schablonbeloppen för 2022 ser ut på följande sätt:

Riksnorm för försörjningsstöd*³⁸		Förbehållsbelopp vid utmätning av lön³⁹	
0–6 år	2 922,5 kr	0–6 år	2 756 kr
7–12 år	3 920 kr	7–10 år	3 308 kr
13+ år	4 615 kr	11–14 år	3 860 kr
		15+ år	4 411 kr

* Riksnormen för försörjningsstöd tar liksom Konsumentverkets schabloner hänsyn till hur många som bor i hushållet. Beräkningarna i tabellen utgår från ett hushåll med två personer.

³⁸ Socialstyrelsen. *Riksnorm för försörjningsstöd*. Socialstyrelsen (2022).

<https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/ekonomiskt-bistand/riksnormen/> (Hämtad 2022-11-29).

³⁹ KFMFS 2021:1. *Kronofogdemyndighetens föreskrifter om bestämmande av förbehållsbeloppet vid löneutmätning under 2022*.

Socialstyrelsens schablonbelopp på 2 616, 25 kr för 0–6 år, 3 220 kr för 7-12 år och 3 823,75 kr för 13+ år understiger både riksnormen för försörjningsstödet och det förbehållna beloppet vid löneutmätning. Schablonbeloppen vid försörjningsstöd och löneutmätning understiger dock i sin tur såväl underhållsstödet som Konsumentverkets schablonbelopp, vilket inte är särskilt märkvärdigt med hänsyn till att försörjningsstödet ska utgöra en lägsta nivå. I förarbetena till underhållsstödet redogörs för förhållandet mellan underhållsstödet och försörjningsstödet och det konstateras att underhållsstödet inte bör motsvara nivån för ekonomiskt bistånd. Underhållsstödet är inte ett helt tillfälligt stöd och är inte avsett att utgöra ett yttersta skyddsnät. Underhållsstödet har däremot karaktären av ett grundskydd i relation till underhållsbidraget.⁴⁰ Förbehållsbeloppet vid löneutmätning lades inledningsvis på samma nivå som Socialstyrelsens schablonbelopp år 1994. Förbehållsbeloppen räknas dock upp årligen med hjälp av ett jämförelsetal varför beloppen inte längre överensstämmer, se 7 kap. 5 § Utsökningsbalken. Vid bestämmandet av förbehållsbeloppet uttalades att beloppet ska ligga på en något högre nivå än försörjningsstödet eftersom en utmätning av lön inte ska leda till att personen i fråga får en så låg kvarvarande inkomst att denne i stället får ut ekonomiskt bistånd. Samtidigt måste borgenärens intresse att få sin fordran betald vägas in.⁴¹

Vid en tolkning av förarbetena synes avsikten ha varit att de olika schablonbeloppen skulle kunna rangordnas storleksmässigt på så sätt att försörjningsstöd utgör den lägsta nivån, därefter hamnar förbehållsbeloppet för utmätning av lön, underhållsstöd och till sist barns grundbehov vid beräkning av underhållsbidrag. Alternativt var avsikten att förbehållsbeloppet för utmätning av lön skulle överstiga även underhållsstödet och ligga på en jämförbar nivå med grundbehovet vid beräkning av underhållsbidrag. Enligt den ordning som gäller nu är grundbehovet vid beräkning av underhållsbidrag dock det belopp som är lägst om Socialstyrelsens schablonbelopp tillämpas. För att grundbehovet vid beräkning av underhållsbidrag ska garantera en högre standard än försörjningsstödet, förbehållsbeloppet och underhållsstödet krävs att Konsumentverkets schablonbelopp eller ett annat belopp som överstiger underhållsstödet tillämpas.

Huruvida schablonbelopp ska tillämpas överhuvudtaget vid bestämmandet av ett barns grundbehov diskuteras under avsnitt 4.3.1. nedan. Sammanfattningsvis kan dock konstateras att det finns en viss problematik med att Socialstyrelsens schablonbelopp tillämpas som huvudregel. Socialstyrelsens schablonbelopp understiger övriga schablonbelopp för den genomsnittliga kostnaden för ett barn i Sverige med ganska stor marginal beroende på vilken schablon som jämförs med. Socialstyrelsens schablonbelopp tillåter inte heller en lika stor anpassning efter det enskilda barnets individuella behov, utan följer samma metod som underhållsstödet som är avsett att utgå till alla barn oavsett deras individuella behov. Konsumentverkets beräkningar är däremot mer ingående och detaljerade och är följaktligen lättare att anpassa till barnet i det enskilda fallet, även om de fortfarande utgör en genomsnittskostnad för vad ett barn i en viss situation normalt kostar. Vidare undersöker

⁴⁰ Jfr prop. 2016/17:216 s. 17.

⁴¹ Prop. 1994/95:49. *Reformerad löneexekution och målhantering hos kronofogdemyndigheten*. s. 63.

Konsumentverket regelbundet konsumenternas köpvanor och tittar på de faktiska priserna på marknaden. Om strävan är att schablonen i så stor mån som möjligt ska spegla de faktiska kostnaderna kan Konsumentverkets beräkningar vara mer rättvisande. Om det är det som ska eftersträvas eller ett mer grundläggande skydd diskuteras vidare under kapitel 4.

3. En rättsfallsstudie av underrätternas tillämpning av schablonbelopp vid bestämmandet av barns grundbehov

Det här kapitlet svarar mot den andra delen av arbetet och syftar till att ge en bild av vilka schablonbelopp som tillämpas i underrätterna och hur ofta tingsrätterna använder sig av olika schabloniserade belopp vid fastställandet av ett barns grundbehov. Inledningsvis går urvalsprocessen av tingsrättsdomarna igenom samt vissa praktiska såväl som juridiska svårigheter som uppstod vid genomförandet av studien som påverkat resultatet. Det sker sedan en sammanställning av vilka schablonbelopp som tillämpas samt en analys av sammanställningen och domskälen till tingsrättsdomarna. Eftersom det i en senare del förs en diskussion om vilka effekter resultatet av undersökningen får för barnet sker det även en omräkning av de underhållsbidrag som har utgått ifrån Socialstyrelsens schablonbelopp till Konsumentverkets schablonbelopp. Därefter går utvalda hovrättsavgöranden igenom och kapitlet avslutas med ett sammanfattande avsnitt med en kortare analys och slutsatser.

3.1. Empirisk undersökning av tingsrätternas praxis

3.1.1. Felkällor och juridiska förutsättningar som påverkar inhämtningen av relevanta rättsfall

Domarna till den empiriska undersökningen är inhämtade via Bisnode infotorgs tjänst. Det innebär att undersökningen är beroende av att Bisnode infotorg har inhämtat alla meddelade domar från alla tingsrätter i Sverige. Arbetet är även beroende av att tjänsten har sorterat alla domar rätt så att domarna dyker upp på valda sökord. För att försöka motverka att domar som är relevanta för undersökningen inte utelämnas har för det första ett relativt brett sökord ”underhållsbidrag” använts. Vidare användes sökorden ”konsumentverket” och ”socialstyrelsen” för att försöka säkerställa att åtminstone alla domar som berört respektive schablon tagits med i undersökningen. Det går dock inte att utesluta att det finns domar som inte är med i denna undersökning. Exempelvis dyker en dom från Helsingborgs tingsrätt inte upp vid en sökning på infotorg. Däremot går det att begära ut domen direkt från tingsrätten och tingsrätten skickar då domen som ett konfidentiellt meddelande.

Något ytterligare som läsaren bör bära med sig fortsättningsvis är att underhållsbidragsmål handläggs som ett dispositivt tvistemål. Parterna är således fria att komma överens i och utanför domstol. Domstolen är helt och hållet styrda av vad parterna anför i målet och ska inte föra in egen utredning till stöd för bedömningen av vad som är barnets bästa, som är fallet i exempelvis vårdnads-, boende- och umgängestvister.⁴² Det är det bidragsberättigade barnet så som sökanden som bär bevisbördan för att visa såväl barnets grundbehov som den bidragsskyldiges ekonomiska förmåga. När barnet inte upp till beviskravet lägger domstolen (oftast) svarandens medgivna belopp till grund för beräkningen. Vitsordas ett angivet belopp

⁴² Prop. 1978/79:12 s. 107.

eller angiven uppgift gör domstolen ingen prövning av uppgifterna, utan utgår ifrån att uppgiften eller beloppet är korrekt.⁴³

3.1.2. Urvalsprocessen och underlaget för studien av tingsrätternas praxis

Som kort nämnts tidigare är tingsrättsdomarna hämtade från databasen Bisnode infotorg. Tre sökord användes för att inhämta så många domar som möjligt från alla tingsrätter runt om i Sverige som prövat underhållsbidrag till barn. En sökning med ordet ”Underhållsbidrag” filtrerat på avgöranden och tingsrätterna gav 960 träffar, 659 av träffarna var domar meddelade mellan den 22 augusti 2022 till och med 2016. Endast 321 av dessa träffar utgjorde domar som behandlat underhållsbidrag till barn och som inte avskrivits eller avvisats. Sökorden ”konsumentverket” och ”socialstyrelsen” användes som korsreferenser för att kontrollera att alla domar som berört respektive schablon dykt upp vid en sökning med ”underhållsbidrag”. Endast en ytterligare dom dök upp vid en sökning på ”socialstyrelsen”. Dessutom har två domar inhämtats direkt från Helsingborgs tingsrätt respektive Uppsala tingsrätt som inte dök upp vid en sökning via infotorg. Sammanfattningsvis innebär det att arbetet som utgångspunkt har haft 324 domar att arbeta med.

I 238 av 324 domar tog domstolen dock aldrig upp sakfrågan till prövning eftersom parterna förliktes, antingen genom att överenskommelsen stadfästes i domen eller antecknats i domskälen. Mellan den 22 augusti 2022 till och med 2016 togs således 86 mål om underhållsbidrag till barn upp till prövning i sak.

I 23 av fallen prövade domstolen frågan om barnets grundbehov och i 31 av fallen medgav svaranden sökandens angivna belopp för barnets grundbehov. I de resterande 32 av 85 målen behandlas barnets grundbehov antingen inte över huvud taget eller så saknas förutsättningar att bifalla sökandens yrkande pga sökanden inte fullgjort sin bevisbörda. Det är i huvudsak de 23 domar som har prövat barnets grundbehov som är föremål för den fortsatta analysen.

3.1.3. Hur ofta tillämpas respektive schablonbelopp i tingsrätterna?

Av de 23 domar som har gått igenom och analyserats i sin helhet tillämpas Socialstyrelsens schablonbelopp i 16 av fallen⁴⁴. Konsumentverkets schablonbelopp tillämpas i 5 domar⁴⁵ och Försäkringskassans beräkningsmodell i ett av fallen⁴⁶. I ett av målen⁴⁷ anges inte vilken schablon som tillämpas eller vad sökanden har grundat sin talan på och det går inte heller att hänföra beloppet till en viss schablon.

Försäkringskassans beräkningsmodell som används i ett av fallen är ett beräkningsverktyg som finns tillgängligt på Försäkringskassans hemsida som stöd till föräldrar vid beräkning av

⁴³ Schiratzki (2005), s. 29.

⁴⁴ Se dom 1–7, 9–13, 17 samt 19–22 i källförteckning nedan.

⁴⁵ Se dom 4, 14–16 samt 18.

⁴⁶ Se dom 8.

⁴⁷ Se dom 23.

underhållsbidrag till barn.⁴⁸ Vid en jämförelse av beräkningsverktyget och Konsumentverkets schabloner visar det sig att beräkningsverktyget utgår från Konsumentverkets schabloner. Föräldern får fylla i antalet personer som bor i hushållet och barnets eller barnens ålder. Verktyget ger sedan ett förslag på underhållsbidrag där varje kostnadspost redovisas särskilt och kan justeras manuellt efter barnets individuella behov. De kostnadsposter som föreslås stämmer överens med Konsumentverkets schabloner. Domen som använder sig av Försäkringskassans beräkningsmodell kommer därför räknas till Konsumentverkets schablon så att fördelningen mellan de olika schablonbeloppen ser ut på följande sätt:

Socialstyrelsens schablon	16 av 23 domar	69,5 % av domarna
Konsumentverkets schablon	6 av 23 domar	26 % av domarna
Övriga belopp vid fastställande av barns grundbehov	1 av 23 domar	4,5 % av domarna

Vad avser domen där tingsrätten inte tillämpar någon schablon kan en kortare kommentar lämnas. Tingsrätten finner att "[den bidragsskyldige] skall ansvara för barnens underhåll med skäliga 3 000 kr i månaden för [barn A] och 2 500 kr för [barn B]". Tingsrätten motiverar inte beloppen närmare men förtydligar att avdrag för barnbidrag har gjorts, att det inte ska göras avdrag för mat på daghem m.m. och att barnen är berättigade till standardstillägg om 600 kr. Någon bedömning av barnets grundbehov redovisas inte separat. Inte heller redovisas det för hur stor andel av barnens grundbehov som den bidragsskyldige ska svara för varför det är omöjligt att utifrån domskälen räkna ut vad som anses vara barnens grundbehov.⁴⁹ Den här domen diskuteras inte något närmare i resten av undersökningen just av den anledningen att det inte går att avgöra hur tingsrätten har resonerat kring barnens grundbehov.

Det går slutligen att konstatera det inte i någon av domarna förekommer att tingsrätten enbart utgått från de faktiska kostnader som barnet har. Det har dock i vissa domar skett tillägg utöver schablonerna för exempelvis ökade kostnader för specialmat vid allergier eller tillägg för särskilt dyra fritidsaktiviteter när barnet anses ha särskilt behov av det. Underhållsstödets schabloner har inte heller tillämpats i någon av domarna. Underhållsstödets schabloner är intressant nog desto vanligare i överenskommelser stadfästa i dom.

⁴⁸ Försäkringskassan. *Beräkningsverktyg för underhållsbidrag*. Försäkringskassan. <https://www.forsakringskassan.se/privatperson/foralder/for-foraldrar-som-inte-lever-ihop/berakningsverktyg-for-underhallsbidrag#!/> (Hämtad 2022-10-27).

⁴⁹ Se dom 23.

3.1.4. Spelar det någon roll när domen meddelats och vilken tingsrätt som har dömt i målet?

Det finns inget direkt mönster i vilka tingsrätter som tillämpar vilken schablon. Utan samma tingsrätt kan till och med meddela domar som tillämpar olika schabloner relativt tätt in på varandra. Göteborgs tingsrätt tillämpade exempelvis Konsumentverkets schablon i en dom meddelad 2022-04-28⁵⁰ och Socialstyrelsens schablon i en annan dom meddelad 2022-05-31⁵¹. Notera att det är två olika domare som har dömt i de nämnda målen.

Det finns ett visst mönster avseende när domen är meddelad. Konsumentverkets schablon har tillämpats i domar meddelade under 2019–2022, medan Socialstyrelsens schabloner inte särskilt förvånande har tillämpats under hela perioden som undersökningen omfattar, 2016–2022. Konsumentverkets schablon tycks vara en nyare företeelse. De två nya hovrättsavgöranden meddelade 2021-07-09 respektive 2022-02-09 verkar inte heller haft någon tydlig styrande effekt vad avser vilken schablon som faktiskt tillämpas i slutändan (se dock 3.5 nedan). I sex domar meddelade efter juli 2021 tillämpas Socialstyrelsens belopp.⁵² Konsumentverkets schablon tillämpats endast i en dom efter juli 2021.⁵³ Resterande fem domar som tillämpat Konsumentverkets schablonbelopp har alltså gjort det innan hovrätterna meddelade sina avgöranden.⁵⁴ En fortsatt fråga att utreda är dock om det finns någon systematik i hur tingsrätterna motiverar valet av schablon och om hovrättsavgörandena har påverkat hur tingsrätterna motiverar valet av schablon.

3.1.5. Hur motiverar tingsrätterna valet av schablon?

Tingsrätternas domskäl är aningen spridda, men två övergripande mönster syns. I sju av de mål som tillämpar Socialstyrelsens belopp motiverar tingsrätten valet av schablon med att sökanden inte har visat att barnets behov uppgår till det yrkade beloppet.⁵⁵ Det är sökanden (oftast barnet) som bär bevisbördan för att visa barnets behov. När sökanden inte uppfyller beviskravet faller tingsrätten tillbaka på Socialstyrelsens schablonbelopp antingen för att svaranden har angivit Socialstyrelsens schablon som beräkningsmodell, men även i vissa fall för att Socialstyrelsens schablonbelopp är de schabloner som anses ha störst genomslag i praxis.

Ett av målen avviker emellertid något genom att ge en annan lösning. Sökanden hade använt sig av Försäkringskassans beräkningsverktyg och grundade alltså sin talan på Konsumentverkets schabloner. Tingsrätten konstaterade att sökanden inte visat att grundbehovet uppgår till schablonen och valde att tillämpa Socialstyrelsens schabloner. I stället för att lämna det där fortsätter tingsrätten och förklarar att den bidragsskyldige har ett

⁵⁰ Se dom 4.

⁵¹ Se dom 1.

⁵² Se dom 1–3 samt 5–7.

⁵³ Se dom 4.

⁵⁴ Se dom 14–16 samt 18.

⁵⁵ Se dom 1–3, 5–6, 13 samt 20.

tillräckligt stort ekonomiskt överskott för att standardtillägg ska bli aktuellt. Standardtillägget bestämdes till mellanskillnaden mellan Socialstyrelsens schablonbelopp och Konsumentverkets schabloner.⁵⁶ Standardtillägg är ett fastställt belopp som utgår när den bidragsskyldige har ett stort ekonomiskt överskott. Syftet är att barnet ska få ta del av den bidragsskyldiges ekonomiska standard eller den ekonomiska standard barnet skulle haft om barnet i stället haft sitt boende hos den bidragsskyldige.⁵⁷

I fyra av domarna motiveras tillämpningen av Socialstyrelsens schablonbelopp enbart med att Socialstyrelsens schablon är den vedertagna metoden för att fastställa ett barns grundbehov. Den här typen av motivering är något vanligare i de äldre målen som omfattas av undersökningen.⁵⁸ Det kan tänkas att domstolarna inte kommit i kontakt med de andra schablonbeloppen i lika hög grad ännu och inte gärna avviker från den praxis som förekommit sedan sent 80-tal. Ovan motivering utifrån bristande beviskrav blir vanligare ju nyare avgörandet är. Alla tingsrättsdomar meddelade efter 2021 års hovrättsavgörande har motiverat valet av Socialstyrelsens schablon med att sökanden inte visat att behovet uppgår till det belopp de angivit.

I likhet med ovan mönster har tingsrätten även i ett mål beslutat att tillämpa Konsumentverkets schablon med motiveringen att sökanden har ”redogjort för de kostnader som belöper på dem [barnen]”. Beloppen ”framstår som rimliga” och svarande ”har inte heller särskilt invänt mot någon av dessa poster utan har endast allmänt uppgett att Socialstyrelsens lägre belopp i stället ska tillämpas”. Det ter sig som att tingsrätten i detta fall ansett att sökanden fullgjort sin bevisbörda och att bevisbördan då gått över till svarande, men svarande har inte lyckats visa att det är Socialstyrelsens schablonbelopp som ska tillämpas.⁵⁹

I övrigt har tingsrätterna i tre av målen som Konsumentverkets schabloner tillämpats använt schablonen utan att motivera varför, vilket avviker från ovan mönster.⁶⁰ I ett annat mål har Konsumentverkets schablon tillämpats med motiveringen att Konsumentverkets schablon är den mest lämpliga då den närmst motsvarar barnets faktiska behov.⁶¹ I en sista dom i vilken Konsumentverkets schablon tillämpades hade sökanden yrkat på de faktiska kostnaderna medan svarande medgivit Konsumentverkets schabloner och enstaka kostnadsposter där utöver. Sökanden hade inte visat att barnets behov översteg de medgivna beloppen.⁶²

Av de 16 domar tingsrätterna tillämpat Socialstyrelsens schablonbelopp verkar det i tre av målen förekomma en viss begreppsförvirring. I två av målen uttalar tingsrätten att Försäkringskassans schablon eller beräkningsmodell ska tillämpas men tillämpar sedan Socialstyrelsens. I det ena av dessa två mål hänvisas till Försäkringskassans vägledning för

⁵⁶ Se dom 9.

⁵⁷ Schiratzki (2005), s. 52.

⁵⁸ Se dom 12, 19 samt 21–22.

⁵⁹ Se dom 15.

⁶⁰ Se dom 4, 8 samt 14.

⁶¹ Se dom 18.

⁶² Se dom 16.

underhållsbidrag till barn 2016:1.⁶³ I vägledningen ges Socialstyrelsens och Konsumentverkets schabloner som två alternativa metoder att räkna ut barnets grundbehov.⁶⁴ Tingsrätten förklarar dock inte varför det ena alternativet (Socialstyrelsens) valts framför det andra (Konsumentverkets). I det andra målet förklarar tingsrätten att barns grundbehov ska fastställas utifrån Försäkringskassans schablonbelopp för olika åldersgrupper och tillämpar sedan 65 % av prisbasbeloppet.⁶⁵ I det tredje målet konstaterar tingsrätten att det ”inte framkommit omständigheter som visar att något av barnens särskilda behov föranleder ett högre belopp än de av Konsumentverket standardiserade beloppen för mat, kläder, skor, fritid och lek, mobiltelefon samt personlig hygien” och att ” [b]arnens respektive behov ska alltså räknas ut med utgångspunkt för de av Konsumentverket standardiserade beloppet för baskostnader” men tillämpar i efterföljande stycke Socialstyrelsens schablonbelopp.⁶⁶

Slutligen återstår två domar i vilka Socialstyrelsens belopp har tillämpats som avviker tillräckligt för att de inte ska passa in i ovan mönster. I det ena målet motiveras inte valet av schablon alls. Tingsrätten redogör inte heller för vad eller vilka belopp som parterna har grundat sin talan på. Det mest troliga är att tingsrätten antingen har valt att tillämpa Socialstyrelsens schablonbelopp för att det är den mer vedertagna metoden eller att parternas talan utformats på så sätt att Socialstyrelsens schablon är det ena alternativet.⁶⁷ I det andra målet var parterna överens om att Socialstyrelsens schablonbelopp skulle tillämpas för det retroaktiva underhållsbidraget. Tingsrätten ansåg därför inte att det fanns anledning att avvika från Socialstyrelsens schablon vid bestämmande av barnets framtida grundbehov.⁶⁸

3.1.6. En omräkning av utdömda underhållsbidrag beräknade enligt Socialstyrelsens schablonbelopp

Eftersom ovan resultat visar att underrätterna tillämpar både Socialstyrelsens och Konsumentverkets schabloner och kapitel 3 har för avsikt att diskutera effekterna av det rättsläge denna rättsfallsstudie ger bilden av blir det även intressant att undersöka den ekonomiska effekten som valet av schablon får för barnet. De underhållsbidrag som räknats fram i de 16 mål som har tillämpat Socialstyrelsens schablonbelopp har därför räknats om så att grundbehovet bestäms utifrån Konsumentverkets schabloner i stället för Socialstyrelsens.

När omräkningen har gjorts har beräkningarna gjorts med utgångspunkt i att barnet bor med en ensamstående förälder, förutom i de mål som prövat syskons rätt till underhåll. Beräkningarna har då utgått från antalet syskon som förekommer i domen och en ensamstående förälder. Det förklaras helt enkelt av att barnets boendesituation oftast inte

⁶³ Se dom 6.

⁶⁴ Försäkringskassan. *Underhållsbidrag till barn; vägledning 2016:1 version 10*. Försäkringskassan (2016). <https://www.forsakringskassan.se/download/18.7fc616c01814e179a9f6e5/1661440668873/underhallsbidrag-till-barn-vagledning-2016-1.pdf> (Hämtad 2022-10-31).

⁶⁵ Se dom 11.

⁶⁶ Se dom 7.

⁶⁷ Se dom 10.

⁶⁸ Se dom 17.

framgår av domen. Socialstyrelsens schablon tar endast hänsyn till barnets ålder och föräldrarnas boendesituation tas endast upp om föräldrarnas försörjningsskyldighet för annat barn eller motsvarande är tvistig. Beräkningarna för varje mål är därför inte helt rättvisande varför endast en ungefärlig beloppintervall anges.

I två av de 16 mål som tillämpade Socialstyrelsens schabloner har den bidragsskyldiges ekonomiska överskott varit för lågt för att denne ska kunna utge det underhållsbidrag som barnet har rätt till och det har därför inte skett någon omräkning för dessa två mål.⁶⁹ Kvar finns således 14 mål där ett eller flera underhållsbidrag har räknats om. Resultatet visar att barnens underhållsbidrag hade ökat med mellan 350 kr och 2 000 kr. Hur mycket underhållsbidraget ökar beror på vilket år underhållsbidraget avser samt hur stor del av barnets grundbehov den underhållsskyldige ska svara för. Underhållsbidraget har ökat som mest i de mål tingsrätten funnit att den bidragsskyldige ska stå för mer än 90 % av barnets grundbehov. Det går även att se att de underhållsbidrag som avser en senare period ökar något mer än de underhållsbidrag som avser en senare period. En förklaring är att Socialstyrelsens och Konsumentverkets schabloner inte ökar i samma takt. Den beloppsmässiga skillnaden mellan de olika schablonerna för ett 11-årigt barn var 1 937 kr 2016 och 2 125 kr 2022. Oavsett vilken period underhållsbidraget avser står det dock klart att valet av schablon får konsekvenser för barnets ekonomiska situation.

3.2. Tre utvalda hovrättsavgöranden

Det finns tre senare hovrättsavgöranden som är relevant att ta upp i det här arbetet och som visar på hur Svea hovrätt har hanterat schablonerna för barnets grundbehov de senaste tre åren: Svea hovrätts dom meddelad 2019-09-19 i mål T 11026-18, Svea hovrätts dom meddelad 2021-07-09 i mål T 13442-19 och Svea hovrätts dom meddelad 2022-02-09 i mål T 7178-21.

I de två första avgöranden har barnen gjort gällande att Konsumentverkets schablon ska tillämpas och svarande har invänt att det är Socialstyrelsens schablonbelopp som ska tillämpas. Det senare hovrättsavgörandet ställer i stället Konsumentverkets schablonbelopp mot schablonbeloppet som svarande betalar i underhållsstöd. I *hovrättens avgörande från 2019* ansluter sig hovrätten till tingsrättens bedömning. Tingsrätten menade att Socialstyrelsens schabloner är de vedertagna och att det inte hade framkommit några uppgifter som ger anledning att frångå vedertagen praxis eller som får Socialstyrelsens schablon att framstå som mindre lämplig vid beräkningen av barnets behov. I likhet med en av de större grupperna tingsrättsavgörande ovan verkar det som att hovrätten precis som tingsrätten anser att sökanden inte har visat att grundbehovet är annat än det vedertagna schablonbeloppet enligt Socialstyrelsens beräkningsmodell. Mindre än ett år senare, i *hovrättens dom från juli 2021*, meddelar hovrätten ett nytt avgörande som behandlar barnets grundbehov men denna gång tillämpas Konsumentverkets schablonbelopp.

⁶⁹ Se dom 3 och 6.

Hovrätten inleder med att säga att Socialstyrelsens schablonbelopp kan användas som utgångspunkt vid beräkningen av barnets grundbehov, men att det inte finns något hinder mot att använda en annan beräkningsmodell. Hovrätten konstaterar att det till och med ofta är mer ändamålsenligt att individualisera barnets grundbehov. Vidare menar hovrätten att det inte finns någon anledning att göra skillnad på hur barnets behov beräknas vid underhållsstöd å ena sidan och underhållsbidrag å andra sidan. Underhållsstödet utgår, som nämnts ovan under kapitel 2 och tillika i hovrättens domskäl, från Konsumentverkets schabloner. Mot bakgrund av att barnen hade specificerat varje kostnadspost, att svarande endast invänt att Socialstyrelsens schablon ska tillämpas för att Konsumentverkets schablon är mycket högre än Socialstyrelsens och att barnens angivna belopp var i enlighet med Konsumentverkets schablonbelopp och ansågs så som skäliga fann hovrätten att barnens angivna belopp skulle ligga till grund för barnens grundbehov.

Återigen verkar hovrätten falla tillbaka på reglerna om beviskrav och bevisbörda vid dispositiva tvistemål. Barnen hade specificerat de olika kostnadsposterna och fört en juridisk argumentation om vilken schablon som bör tillämpas vid bestämmandet av barns grundbehov, vilket ansågs vara tillräckligt för att visa att barnens grundbehov uppgick till Konsumentverkets schablonbelopp. Av domskälen till den överklagade tingsrättsdomen framgår att barnen bl.a. hade argumenterat för att Konsumentverkets schablonbelopp var en förnuftig utgångspunkt samt hänvisat till att underhållsstödets schablonbelopp bestäms utifrån Konsumentverkets schabloner. Vid såväl tingsrätten som hovrätten hade den bidragsskyldige invänt mot användningen av Konsumentverkets schablonbelopp i sig och framfört att Konsumentverkets schabloner är mycket högre än de vedertagna schablonerna från Socialstyrelsens upphävda allmänna råd. Det sågs inte som tillräckligt för att visa att Socialstyrelsens schablon skulle tillämpas och tingsrätten beslutade därför att barnens angivna belopp skulle ligga till grund för beräkningen.

I hovrättens avgörande meddelad 2022 avviker hovrätten i stället från kvotdelningsprincipen och låter barnets grundbehov påverkas av den bidragsskyldiges ekonomiska förmåga. Hovrätten hänvisar till ovan avgörande från 2021 och framhåller att det inte finns något hinder mot att använda Konsumentverkets schabloner vid bestämmande av barnets grundbehov om schablonerna är lämpliga i det enskilda fallet. Hovrätten redogör vidare för att det är barnet som har bevisbördan för barnets behov och föräldrarnas ekonomiska förmåga. Eftersom hovrätten dock tolkar svarandens talan som att svaranden inte invänt mot användningen av Konsumentverkets schablonbelopp och det angivna grundbehovet väljer hovrätten att utgå från sökandens angivna belopp. Grundbehovet bestäms således inledningsvis till ett belopp baserat på Konsumentverkets schabloner.

Även detta hovrättsavgörande befäster alltså att Konsumentverkets schablonbelopp kan användas om det är lämpligt med hänsyn till barnets individuella behov och om barnet visat att behovet uppgår till Konsumentverkets schablon. Hovrätten fortsätter emellertid med att bedöma svarandens förmåga att utge underhållsbidrag och förklarar att svaranden inte har ekonomisk förmåga att utge ett underhållsbidrag där barnets grundbehov uppgår till Konsumentverkets schablon och ändrar därför barnets grundbehov till Socialstyrelsens

schablonbelopp. Resultatet blir att den bidragsskyldige förälderns ekonomiska situation låter påverka hur barnets grundbehov ska fastställas vilket avviker från den kvotdelningsprincip som är och länge har varit vedertagen vid beräkning av underhållsbidrag. Vad mer är att skälet till val av schablon inte utgår från barnets faktiska och individuella behov eller vad barnet har visat, utan utifrån den bidragsskyldiges ekonomiska förmåga.

Att tillägga är att boendeföräldern i detta fall inte har något ekonomiskt överskott alls och att den bidragsskyldige föräldern hade löneutmätning och levde på existensminimum. Hovrätten verkar därför göra bedömningen att den bidragsskyldige ska bära hela ansvaret för barnets grundbehov och att barnets grundbehov därför måste bestämmas utifrån svarandes förmåga att utge underhållsbidrag. Men så är inte fallet. Lagstiftaren uttalade sig i förarbetena om den situationen som kan uppkomma när föräldrarnas ekonomiska överskott inte räcker till för att täcka barnets behov. Den underhållsskyldige kan inte förpliktigas att utge mer än vad denne har i överskott. Den bedömningen sker dock först senare och ska därför inte inverka på det belopp som anses vara barnets grundbehov.⁷⁰

3.3. Diskussion och slutsats

Ett första intryck efter att ha gått igenom både tingsrätternas och hovrätternas praxis är att det närmst är slumpmässigt vilken schablon som tillämpas. Det är inte tydligt vilken schablon som bör tillämpas eller när en viss schablon ska tillämpas. I vissa fall har Konsumentverkets schablon tillämpats utan någon motivering. I andra har Socialstyrelsens schablon tillämpats mot bakgrund av att det är den mest vedertagna beräkningsmetoden. Vissa tingsrätter har blandat ihop begreppen och andra har löst problematiken genom att bestämma grundbehovet till Socialstyrelsens belopp och låtit mellanskillnaden mellan Konsumentverkets schablon och Socialstyrelsens schablon ersättas i form av ett standardtillägg.

En tid innan, men fram för allt efter att hovrättens avgörande från 2021 meddelades, har dock tingsrätterna börjat motivera valet av schablon med att sökanden inte fullgjort sin bevisbörda, vilket får tolkas som att det skett en skiftning där Socialstyrelsens schablon inte längre anses lika självklar. Det kan tyckas att praxis har blivit aningen tydligare sett till tingsrätternas och hovrätternas senare avgöranden tillsammans. Hur hovrättsavgörandet från 2022 passar in är dock inte helt klart. I avgörandet förs visserligen samma resonemang som ovan om sökandens bevisbörda, men i slutändan tillämpas Socialstyrelsens schablon endast av den anledningen att den bidragsskyldige inte har förmåga att utge underhållsbidrag framräknat utifrån Konsumentverkets schabloner. Den enda slutsats som kan dras är att det verkar vara på väg att ske en skiftning i praxis avseende hur valet av schablon ska hanteras och motiveras (genom reglerna om bevisbörda). De avgöranden som för närvarande finns och som har prövat frågan om barnets grundbehov är däremot inte tillräckligt entydiga för att frågan ska anses vara klar. Det råder fortfarande en stor osäkerhet kring vilken schablon som ska användas vid beräkningen av underhållsbidrag.

⁷⁰ Prop. 1978/79:12 s. 103.

Vidare kan påpekas att det inte är tydligt hur barnet faktiskt visar hur ett visst schablonbelopp motsvarar barnets faktiska individuella behov. Ett schablonbelopp i sig för med sig att det inte är anpassat efter det enskilda barnet. Både Konsumentverkets och Socialstyrelsens schabloner är avsett att motsvara den genomsnittliga kostnaden för ett barn i Sverige. Den genomsnittliga kostnaden för ett barn bör rimligtvis inte variera från barn till barn. Barns individuella behov kan variera, men genomsnittskostnaden för den grundläggande försörjningen av ett barn som bor i Sverige varierar inte, vilket de olika schablonbeloppen ämnar fastställa. Ingen av underrätterna uttalar sig närmare om vad som i det enskilda fallet gjorde att barnet ansetts visa att behovet motsvarar Konsumentverkets schabloner. Hovrätten förklarar att sökanden har specificerat kostnadsposterna men så vitt framgår av domskälen har sökanden endast kopierat de kostnadsposter som följer av Konsumentverkets tabell och fört en juridisk argumentation om att Konsumentverkets schabloner är en förnuftig utgångspunkt generellt. Ingen av avgörandena utvecklar närmare vad som gör att just det barnet har ett behov som uppgår till Konsumentverkets schablon. Motsatsvis redogör inget avgörande för vilket förhållande hos barnets som resulterar i att Socialstyrelsens schablon bäst motsvarar det behov barnet har. I en majoritet av tingsrätternas praxis behandlas Socialstyrelsens schabloner som en huvudregel och Konsumentverkets schablonbelopp som ett undantag som kan tillämpas om barnet visat att dess behov uppgår till schablonbeloppen.

Sammanfattningsvis kan alltså säga att det nästan är omöjligt att veta vilken bedömning som domstolen kommer att göra avseende val av schablonbelopp. Det spelar ingen roll vilken tingsrätt som prövar målet och samma tingsrätt kan till och med tillämpa olika schablonbelopp med en dryg månads mellanrum. Valet av schablon påverkar dock underhållsbidragets storlek. I de mål som tillämpat Socialstyrelsens schabloner hade barnen fått mellan 350–2 000 kr mer i underhållsbidrag för det fall Konsumentverkets schablon hade tillämpats. Valet av schablon får således stor påverkan på barnets ekonomiska situation.

4. Analys - effekter, ändamålsenlighet och schablonbeloppens fortsatta tillämpning

Det här kapitlet är ett i huvudsak analyserande kapitel som svarar mot den tredje frågeställningen. Inledningsvis utreds de bakomliggande övervägandena och intressen som lagstiftaren ansett vara särskilt viktiga vid instiftandet av lagen och beräkningen av barnets grundbehov. Vidare diskuteras effekterna av den otydlighet som råder kring vilken schablon som ska tillämpas, effekterna av att olika schabloner tillämpas i domstol samt effekterna av att Socialstyrelsens schablon fortsatt verkar vara huvudregeln. Slutligen diskuteras även om schablonbelopp över huvud taget fortsatt bör tillämpas och om det i sådana fall finns någon beräkningsmodell som är mer eller mindre ändamålsenligt. Diskussionen knyter an till de utredda effekterna och de intressen som lagstiftaren framhållit som särskilt centrala.

4.1. Syfte och mål med underhållslagstiftningen samt överväganden bakom metoden för fastställande av barns grundbehov

Inledningsvis kan nämnas att Barnkonventionen sedan några år tillbaka är svensk lag och att barnets bästa således ska beaktas i alla beslut som angår barn även om barnets bästa inte uttryckligen anges i tillämplig lagtext. I konventionen uttrycks vikten av att föräldrarna och det allmänna verkar för att barnet får den levnadsstandard som är nödvändig för barnets fysiska, psykiska och sociala utveckling. Staten ska även, om lämpligt, verka för att barnet får en god och nära relation till sina föräldrar.⁷¹

I förarbetena till reformen 1978 lyftes en rad olika intressen som skulle inrymmas i lagstiftningen. Det huvudsakliga syftet med lagstiftningen av underhållsbidrag till barn är att tillförsäkra barn en försörjning. Huvudansvaret för barnets försörjning ligger på föräldrarna själva och underhållsstödet och det allmänna träder endast in när den bidragsskyldige föräldern saknar förmåga att bidra till barnets försörjning. Underhållsstödet utgör ett grundskydd från statens sida och garanterar barnet en minimistandard.⁷² Vad säger det dock om vilken nivå underhållsbidraget ska garantera? Om underhållsstödet är avsett att garantera barnet en minimi- eller lägsta standard i förhållande till underhållsbidraget, är underhållsbidraget avsett att garantera barnet inte bara en minimistandard men även en något högre ekonomisk standard?

I förarbetena till underhållsbidragslagstiftningen talas aldrig om en minimistandard, men det uttalas heller aldrig att det är en högre standard som avses täckas.⁷³ Lagstiftaren uttalar att ”endast verkliga utgifter för barnet” ska räknas med, att ”de individuella förhållandena är

⁷¹ Artikel 3, 9 och 27 Barnkonventionen.

⁷² Prop. 1978/79:12 s. 79–80.

⁷³ Det bör förtydligas att här åsyftas endast beräkningen av den grundläggande försörjningen och inte det som idag kallas för standardtillägg. Lagstiftaren har uttalat att barnet kan göra anspråk på en högre ekonomisk standard ju bättre ställt föräldrarna har det. Standardtillägget är visserligen en del av underhållsbidraget, men utgår utöver det som ska täcka barnets grundläggande behov och blir endast aktuellt om den bidragsskyldige föräldern har ett större ekonomiskt överskott.

avgörande”, men att ”man i stor utsträckning [får] falla tillbaka på schablonbelopp”. Beräkningen ska ske utefter vad som är ”allmänt godtaget i vårt land” och vad barnet behöver för ”dess grundbehov av mat, kläder, annan utrustning m.m.”. Det är inte helt tydligt vilken försörjningsnivå som underhållsbidraget ämnar täcka men ”godtaget i vårt land” antyder att det inte endast är en miniminivå som avses. Det verkar dock inte vara fråga om någon högre standard heller, utan snarare vad som anses utgöra en godtagbar levnadsstandard i Sverige. Av förarbetena till underhållsstödet framgår att underhållsstödet inte är ett yttersta skyddsnät eller helt tillfälligt stöd, såsom exempelvis ekonomiskt bistånd enligt SoL, men att det ändå i förhållande till underhållsbidraget mer har karaktären av ett grundskydd för att garantera en rimlig försörjning för ett barn vid uteblivet underhållsbidrag.⁷⁴

Vid en tolkning förarbetena framstår det som att underhållsbidraget i princip syftar till att barnet ska få sin grundläggande försörjning tillgodosedd samt att barnet ska få ta del av föräldrarnas ekonomiska standard, medan underhållsstödet garanterar en generell grundläggande försörjning. Underhållsbidraget har två delar till sig, grundbehovet å ena sidan och standardtillägget å andra sidan. Grundbehovet är avsett att täcka vad som anses vara en godtagbar levnadsstandard i Sverige medan standardtillägget syftar till att barnet ska få ta del av den bidragsskyldiges ekonomiska standard för det fall denne har ett större ekonomiskt överskott. Grundbehovet utgör alltså i likhet med underhållsstödet en lägsta godtagbar levnadsstandard för barn till särlevande föräldrar. Skillnaden ligger i att underhållsstödet inte är avsett att tillgodose varje barns individuella behov. Det är däremot avsikten med underhållsbidraget. Underhållsbidraget ska således tillförsäkra barnet, inte bara en generell minimistandard, men en aningen högre standard som tar hänsyn till barnets verkliga utgifter och individuella behov.

Lagstiftaren konstaterade vidare att beräkningen av underhållsbidrag innan reformen 1978 varit mycket ojämn och att rättssäkerhetsintressen talade för att försöka få till en mer enhetlig och förutsägbar bedömning. Det förekom olika metoder för beräkning av underhåll till barn och dessutom var och är det flera parter som tillämpar reglerna om underhåll till barn vilket också bidrar till att underhållsbeloppen skilde sig mycket åt från fall till fall. I syfte att öka enhetligheten vid beräkning av underhåll till barn uppdrog lagstiftaren åt Socialstyrelsen att meddela riktlinjer för beräkning av underhållsbidrag till barn och lyfte samtidigt att Konsumentverkets beräkningar av vad ett barn i genomsnitt kostar kan vara vägledande. Dessa riktlinjer skulle dock underordna sig domstolarnas praxis och ses över löpande. Lagstiftaren underströk, som ovan nämnt, att det endast är verkliga utgifter som ska räknas med och att barnets individuella behov måste vara avgörande, men att svårigheten att fastställa barnets exakta behov gav att det många gånger är lämpligt att falla tillbaka på schablonbelopp för vad ett barn i Sverige i genomsnitt kostar.⁷⁵

⁷⁴ Prop. 2016/17:216 s. 17.

⁷⁵ Prop. 1978/79:12 s. 80, 94–96, 104.

Av betydelse är även att ensamstående föräldrars ekonomiska situation ofta är ansträngd, särskilt ensamstående kvinnor med ett eller flera barn.⁷⁶ Genom att ge barn, genom boendeföräldern, en rätt att göra anspråk på underhåll från den andra föräldern får det underhållsrättsliga systemet även en utjämnande funktion. Utredningen till 1978 års lagändring är tydlig med att jämställdhet mellan kvinnor och män bör få en avgörande betydelse vid utformningen av lagen.⁷⁷ Lagstiftningen kan således sägas ha ett tydligt barn- och jämställdhetsperspektiv och ämnar uppfylla två viktiga samhällsmål – minska barns ekonomiska utsatthet och öka den ekonomiska jämställdheten mellan män och kvinnor.

Samtidigt ska barnets behov av försörjning inte inverka på barnets relation med sina föräldrar. Att barnet har en god och nära relation med båda sina föräldrar är inbegripet i principen om barnets bästa och ska beaktas i alla frågor rörande barn, inkl. underhållsbidrag. Det är därför viktigt att den underhållsrättsliga regleringen verkar konfliktreducerande.⁷⁸ Det är framför allt här som intresset av jämställdhet och barnets intressen går isär. Den ekonomiska utsattheten för barn och kvinnor ska motverkas, men det får inte ge negativa verkningar för barnet och dess relation till den bidragsskyldige föräldern.

Slutligen kan nämnas två ytterligare intressen som har påverkat utformningen av lagstiftningen. Inför reformen 1978 såg man en ökad skuldsättning av de bidragsskyldiga och den underhållsskyldiges försörjningsansvar begränsades därför i förhållande till dennes ekonomiska överskott så att den bidragsskyldige inte kan tvingas utge mer i underhållsbidrag än vad denne kan undvara. Skuldsättningen ansågs öka risken för socialutstötning av den bidragsskyldige vilket resulterade i stora kostnader för samhället samtidigt som man såg att det riskerade påverka den bidragsskyldiges relation till barnet negativt.⁷⁹ 2014 vidtogs även lagstiftningsåtgärder i syfte att få föräldrar att avtala om underhållsbidrag i stället för att reglera underhållsskyldigheten genom underhållsstödet. Det huvudsakliga argumentet för lagändringen var att en stor grupp barn ansågs kunna få större underhåll via Föräldrabalkens regler om underhållsbidrag jämfört med reglerna om underhållsstöd. Även om det inte uttryckligen framgår av förarbetena torde det dock även ha funnits kostnadseffektiva överväganden bakom viljan att förskjuta underhållet av barn från det allmänna till det civilrättsliga systemet och föräldrarna.⁸⁰

⁷⁶ Försäkringskassan. *Barnhushållens ekonomi; svar på regeringsuppdrag FK 2022/003728*. Försäkringskassan. (2022). s. 15. <https://www.forsakringskassan.se/download/18.3a5418591814e228e44113e/1657116706009/barnhushallens-ekonomi-svar-pa-regeringsuppdrag-dnr-fk-2022-003728.pdf>. (Hämtad 2022-11-29).

⁷⁷ SOU 1977:37. *Underhåll till barn och frånskilda*. s. 57.

⁷⁸ Prop. 2014/15:145. *Ökad reglering av barns underhåll utanför underhållsstödet*. s. 16–18; Jfr även artikel 3 och 27 i Barnkonventionen.

⁷⁹ Prop. 1978/79:12 s. 79–80.

⁸⁰ Prop. 2014/15:145 s. 21–24.

4.2. Effekterna av gällande rättsläge så som det framgår av genomförd undersökning

4.2.1. Olika fall behandlas olika och lika fall behandlas...olika?

Mot bakgrund av att tingsrätterna och hovrätterna tillämpar olika schablonbelopp samt att det inte finns något prejudikat på området så finns det många frågetecken angående hur ett barns grundbehov ska fastställas. Förarbetena och domstolarna är överens om att schablonbelopp många gånger är lämpliga för att fastställa vad ett barn i Sverige i genomsnitt kostar, men vilken beräkningsmodell som ska tillämpas är fortfarande otydligt. Socialstyrelsens schablonbelopp verkar kvarstå som en huvudregel men även Konsumentverkets schabloner kan tillämpas om barnet visar att dess behov uppgår till angivna schablonbelopp. Samtidigt understryker lagstiftaren vikten av enhetlighet, förutsägbarhet och rättssäkerhet.⁸¹ Även begrepp såsom lättbegriplighet, legalitet och lika fall ska behandlas lika aktualiseras i samband med den diskussion som förs över rättssäkerhetsbegreppets innebörd. I sammanhanget kan nämnas att det finns en idé om att likabehandling inte bara innefattar att lika fall ska behandlas lika, men även att olika fall ska behandlas olika. Domstolen ska vara konsekvent i sin rättsskipning samtidigt som det ska göras en bedömning i varje enskilt fall.⁸²

Prövningen i dispositiva tvistemål styrs av parterna. Legalitet och förutsägbarhet torde således komma till uttryck genom att det ska skapas en tillräcklig enhetlighet och förutsägbarhet för att parterna ska veta vad som förväntas av dem i en rättslig process. Parterna ska helt enkelt kunna förutse de rättsliga konsekvenserna av deras handlande. De ska veta hur de bör utforma sin talan samt kunna göra rimliga överväganden om en process är ekonomiskt försvarbar eller inte.⁸³ Genomförd undersökning visar att domstolarnas praxis går isär. Det är inte tydligt vilken schablon som ska tillämpas, vilket gör det svårt som part och partsombud att veta hur chanserna till framgång ser ut och hur talan bör utformas. Det förekommer två olika schablonbelopp som skiljer sig relativt mycket åt. Hur domstolen kommer besluta i frågan är näst in till en chansning. Du kan öka dina chanser att vinna framgång genom att föra en argumentation och bevisning om vilken schablon som bäst motsvarar barnets individuella behov, och i ett dispositivt tvistemål kanske det är tillräckligt. Det kanske räcker att veta att bevisbördan ligger på sökanden och att sökanden måste visa både barnets behov och föräldrarnas ekonomiska förmåga.

Lagstiftaren uttalar däremot en önskan om mer enhetlighet och förklarar att beräkningen av underhållsbidrag tidigare varit ojämn. Förarbetena uttalar vidare att det är lämpligt att falla tillbaka på schablonbelopp för vad ett barn i genomsnitt kostar i Sverige men att barnets individuella behov ska vara avgörande vid bestämmandet av barnets behov. Enhetligheten och förutsägbarhet ska således skapas genom att domstolarna utgår från ett schablonbelopp baserat på den genomsnittliga kostnaden för ett barn i Sverige och behovet ska sedan justeras utefter det enskilda barnet. Att barnet ska visa vilken av flera olika schabloner som bäst svarar

⁸¹ Prop. 1978/79:12 s. 94.

⁸² Anders Eka mfl. *Regeringsformen med kommentarer*, Visby (2018). s. 65; Christian Diesen m.fl. *Likhet inför lagen*, Falun (2015). s. 22, 57; Håkan Strömberg m.fl. *Allmän förvaltningsrätt*, Kina (2014), s. 71–73.

⁸³ Håkan Gustafsson. *Rättens polyvalens*, Lund (2002), s. 304–307.

mot barnets individuella behov står inte i överenskommelse med varken intresset av enhetlighet och uttalandena i förarbetena. Såväl Socialstyrelsens som Konsumentverkets schablonbelopp är avsett att fastställa den genomsnittliga kostnaden för alla barn i Sverige. Schablonbeloppen är inte individanpassade. Det schablonbelopp som tillämpas för att fastställa barns genomsnittliga kostnader i Sverige bör, som ovan anförts, rimligen vara lika för alla barn. Schablonbeloppet justeras sedan efter det enskilda barnets individuella behov. På så sätt behandlas lika fall lika och olika fall olika.

I Håkan Gustafssons avhandling sammanfattas Anna Hollanders studie om rättssäkerhet vid omhändertagande av barn och följande konstateras: ”De formella rättsgarantier som omgärdar lagen utgör i sig inte några garantier för att lagens *materiella* målsättning tillgodoses. Vad som således krävs, är en helhetssyn på barnets situation och dess särskilda behov av vård, där rättssäkerheten snarast får den innebörden att bidra till en allsidig belysning och ett trygghet av barnets bästa i själva handläggningen.”⁸⁴ Barnets bästa ska som bekant beaktas i alla beslut rörande barn. Syftet med den underhållsrättsliga regleringen är att garantera barn en försörjning så att dess grundläggande behov av mat, kläder, fritidsaktiviteter m.m. tillgodoses. Det kan konstateras att i majoriteten av de genomgångna domarna framfördes inga särskilda individuella behov, men ändå tillämpas olika schablonbelopp vid bestämmandet av barns grundbehov.

Ovan rättsfallsstudie visar att samma tingsrätt till och med kan tillämpa två olika schabloner med en månads mellanrum. Det är två olika domare som har dömt i respektive mål från Göteborgs tingsrätt, men det faktum att domstolen har dömt till två olika schablonbelopp inom så kort tid ger bilden av att även domstolarna själva är osäkra på hur de ska hantera barnets grundbehov. Det riskerar även att ge bilden av en viss godtycklighet i beslutsfattandet. Behovet enligt de olika schablonbeloppen skiljer sig relativt mycket åt, se beräkningar nedan, och vilket schablonbelopp som tillämpas får följaktligen stora konsekvenser för barnets grundläggande försörjning.

Enligt den praxis som finns så ökar chanserna visserligen för barnet att få sitt grundbehov fastställt till Konsumentverkets schablonbelopp om barnet visar att dennes behov uppgår till Konsumentverkets schablonbelopp. Hur detta ska visas framgår dock inte tydligt av de genomgångna domarna. I Hovrättsavgörandet från 2021 har sökanden kopierat kostnadsposterna från Konsumentverkets schabloner och fört en juridisk argumentation om varför Konsumentverkets schabloner är en förnuftig utgångspunkt vid bestämmandet av ett barns grundbehov. Ingenstans förs ett resonemang som direkt kopplar an till varför det enskilda barnets individuella grundbehov av mat, kläder etc. anses uppgå till Konsumentverkets schabloner. Det förfaller sig därför vara en brist i handläggningen, eller snarare en brist i det normativa underlaget som leder till en bristande handläggning, att olika schabloniserade belopp tillämpas så att barnet nästan slumpmässigt får ett högre eller lägre

⁸⁴ Ibid. s. 356.

underhållsbidrag fastställt. Ett förtydligande av vilken schablon som bör tillämpas hade ökat den rättssäkerhet som omgärdar själva handläggningen av mål om underhållsbidrag till barn.

Det kan även nämnas att en ren juridisk argumentation om vilket schablonbelopp som ska tillämpas är ett högt krav att ställa på sökanden och det är knappast aktuellt att kräva att en sökande utan juridiskt ombud ska kunna föra en liknande juridisk argumentation som den som fördes i hovrättsmålet. En förutsättning för att få sitt grundbehov fastställt till Konsumentverket synes därför vara att du har ett juridiskt ombud. Som redovisas nedan är dock tillgången till ett juridiskt ombud inte alltid en självklarhet.

4.2.2. Önskan om ökad civilrättsliga reglering av underhållsbidrag till barn kontra principen om barnets bästa

Vad mer är att oförutsägbarheten även får konsekvenser för de avtalsrättsliga överenskommelserna. Lagstiftaren har flertalet gånger lyft en önskan om att underhåll till barn ska regleras genom privata avtal i stället för genom det allmänna underhållsstödet. Ett uttryckligt mål med att öka enhetligheten vid 1978 års reform var att förbättra förutsättningarna för föräldrarna att sluta privata avtal, men det fick begränsat resultat.⁸⁵ År 2016 gav lagstiftaren i stället Försäkringskassan ett utökat uppdrag att ge föräldrar råd i hur de själva kan sluta avtal om underhåll och Försäkringskassan gav samma år ut en vägledning för underhållsbidrag till barn. Problemet är att inte heller Försäkringskassan vet vilken schablon som bör tillämpas.

I vägledningen anger Försäkringskassan Konsumentverkets och Socialstyrelsens schablonbelopp som två alternativa sätt att beräkna barnets grundbehov.⁸⁶ Det beräkningsverktyg som Försäkringskassan tillhandahåller på sin hemsida utgår från Konsumentverkets schablon. Samtidigt som domstolarna i huvudsak tillämpar Socialstyrelsens schablonbelopp, men i enstaka fall väljer att tillämpa Konsumentverkets schablon. Utöver förekomsten av Socialstyrelsens och Konsumentverkets schabloner finns det även en schablon för underhållsstödet vilket tydligt framgår av lagtext. Det kan även vara så att många föräldrar tidigare kommit i kontakt med underhållsstödet genom att de inledningsvis har reglerat underhållet genom underhållsstödet men nu måste reglera det privat. Är vi återigen inte tillbaka till ett system som präglas av oenhetlighet och oförutsägbarhet och som försvårar för föräldrarna att nå en samförståndslösning? När varken rättspraktiker eller myndigheter vet vilken schablon som bör tillämpas, hur ska föräldrarna veta vilken schablon som är rimligt att enas om?

Även om principen av barnets bästa inte tas upp i lagtexten är barnkonventionen svensk lag och barnets bästa har i senare förarbeten avseende underhållsstöd tagits upp som ett viktigt intresse. Barnets bästa ska genomsyra alla beslut som påverkar barn, så även försörjningen av barn. Viktigt är barnets välmående och att barnet får en nära och god relation till båda

⁸⁵ SOU 1995:26. *Underhållsbidrag och bidragsförskott del A*. s. 145.

⁸⁶ SOU 2011:51 s. 556–558 jfr Prop. 2014/15:145 s. 22-28.

föräldrarna.⁸⁷ Undersökningar visar att konflikter mellan föräldrarna avseende barnets ekonomi har negativ påverkan på barnets mående och barnets relation till den bidragsskyldige föräldern. I SOU 2011:51 fick barn svara på en enkät angående föräldrarnas samarbete kring barnets ekonomi och ett av barnen lämnade följande upplevelse⁸⁸:

Försöker inte bry mig, men känner mig värdelös över att jag bara skulle handla om pengar. (Flicka 17 år)

Det är således angeläget att minska faktorer som driver på konflikter vid samarbetet avseende barns ekonomi och försörjning. Lagstiftaren har uttryckt en önskan om att underhåll ska regleras civilrättsligt bl.a. eftersom barnens individuella behov bättre kan tillgodoses i ett civilrättsligt avtal eller vid en dom.⁸⁹ Samtidigt upplever föräldrarna underhållsstödet som konfliktreducerande och ett enklare sätt att reglera underhåll för barn. När föräldrarna reglerar underhållet genom underhållsstödet slipper de för det första att hantera de praktiska frågorna kring underhållsbidraget eftersom allt administreras av Försäkringskassan.⁹⁰ För det andra så ges föräldrarna inga valmöjligheter att tvista om. Underhållsstödet utgår med ett i lagtexten bestämt belopp beroende av barnets ålder.⁹¹

Särlevandeutredningen från 2011 undersökte även hur föräldrarna upplevde samarbetet beträffande försörjningen av de gemensamma barnen. Undersökningen visade att boendeföräldrarna ofta upplever att de bär hela ansvaret för barnets försörjning och försörjningsansvaret känns betungade medan umgängesföräldern upplever att denne bär ett för stort försörjningsansvar i förhållande till hur ofta hen har barnen hos sig. Naturligt är, mot bakgrund av föräldrarnas upplevelse, att boendeföräldern väljer det högre schablonbeloppet medan den bidragsskyldige föräldern väljer det lägre schablonbeloppet.⁹² Så länge det finns alternativa beräkningsmodeller finns det incitament för föräldrarna att välja det ena eller andra alternativet. I förarbetena förs den här diskussionen mot bakgrund av att föräldrarna kan välja mellan att reglera underhållet antingen genom underhållsstödet eller genom underhållsbidrag, men samma logik torde bli aktuell även avseende de inneboende alternativen vid beräkningen av underhållsbidrag.

Sammanfattningsvis kan därför konstateras att förekomsten av flera beräkningsmodeller försvårar för föräldrarna att nå en samförståndslösning och kan riskera att driva på konflikter. Konflikter som får negativa konsekvenser för barnets mående och dess relation till den bidragsskyldige föräldern.⁹³

⁸⁷ Art. 3 och 27 Barnkonventionen; Jfr bl.a. Prop. 2017/17:216 s. 10 ff; prop. 2014/15:145 s. 14 ff.

⁸⁸ SOU 2011:51 s. 205-226.

⁸⁹ Prop. 2014/15:145 s. 21-24.

⁹⁰ Schiratzki (2005) s. 17.

⁹¹ Prop. 2014/15:145 s. 21-24 jfr 18 kap. 20 § Socialförsäkringsbalken.

⁹² SOU 2011:51 s. 214.

⁹³ Prop 2014/15:145 s. 16; SOU 2011:51 s. 205-226.

4.2.3. Den ekonomiska effekten samt föreställningen att underhållsstödet garanterar en minimistandard

För att tydliggöra skillnaderna och effekterna av valet av schablon får för underhållsbidragets storlek kan vi återigen ta exemplet ovan under avsnitt 2.3. med det 11-åriga barnet. Ett 11-årigt barn har ett behov som uppgår till 5 345 kr/månaden enligt Konsumentverkets schablon⁹⁴, 4 896 kr/månaden enligt underhållsstödets schablon och till 3 220 kr/månaden enligt Socialstyrelsens schablon. Från dessa belopp ska barnbidraget om 1 250 kr dras av vilket ger 4 095 kr (Konsumentverket), 3 646 kr (underhållsstöd) respektive 1 970 kr (Socialstyrelsen). Ponera att föräldrarna har lika stort överskott. Barnets behov efter avdrag för barnbidrag ska då fördelas jämnt mellan boendeföräldern och den bidragsskyldige. Den bidragsskyldige ska då utge följande i underhållsbidrag per månad:

- 2 047,50 kr enligt Konsumentverkets schabloner
- 1 823 kr enligt underhållsstödets schablon
- 985 kr enligt Socialstyrelsens schablon

Tydligt blir att valet av schablon får ganska stor påverkan på det underhållsbidrag som sedan utgår till barnet. Underhållsbidraget enligt Konsumentverkets är nästan det dubbla jämfört med vad som utgår vid en tillämpning av Socialstyrelsens schablonbelopp. Intressant att anmärka är även att underhållsstödet garanterar barnet ett högre underhåll än vad underhållsbidrag genom dom eller avtal gör om föräldrarnas ekonomiska förmåga är någorlunda jämställd och Socialstyrelsens schablonbelopp tillämpas. Underhållsstödet utgår med 838 kr mer i månaden. Det är 10 058 kr om året som barnet får mindre i bidrag till sin grundläggande försörjning. Den uppfattning som förarbetena ger om att underhållsstödet skulle fungera som en minimistandard i förhållande till underhållsbidraget stämmer således inte när föräldrarna har ett överskott som är likvärdigt. Beräknat enligt Socialstyrelsens schabloner krävs det att den bidragsskyldige föräldern i ovan exempel står för 92,5 % av barnets behov för att barnet ska få ett underhållsbidrag som uppgår till 1 822,25 kr. Johanna Schiratzki kom till en liknande slutsats i *Rättvist underhållsbidrag till barn* och även hon ifrågasatte uppfattningen om att underhållsstödet skulle utgöra en minimistandard för barn till särlevande föräldrar.⁹⁵

Görs liknande beräkningar för ett barn som är 6 år respektive 16 år som båda lever med en ensamstående förälder i en mellanstor stad får vi följande underhållsbidrag för det 6-åriga barnet:

$(4\,555 \text{ kr (grundbehov enligt Konsumentverket)} - 1\,250 \text{ kr (barnbidrag)}) / 2 = 1\,652,50 \text{ kr.}$

$(4\,596 \text{ kr (grundbehov enligt underhållsstödet)} - 1\,250 \text{ kr (barnbidrag)}) / 2 = 1\,673 \text{ kr.}$

⁹⁴ Som framgår under avsnitt 2.3. har både individuella kostnader, matkostnader och en andel av barnets del i hushållet räknas med. Kostnad för barnets del av avlopp, vatten, hushållsel har inte räknats med. Inte heller den faktiska kostnaden för daghemsavgift ingår.

⁹⁵ Schiratzki (2005) s. 47-57.

$(2\ 616,25 \text{ (grundbehov enligt Socialstyrelsen)} - 1\ 250 \text{ kr (barnbidrag)}) / 2 = 683,12 \text{ kr.}$

Medan det 16-åriga barnet får följande i underhållsbidrag:

$(5\ 915 \text{ kr (grundbehov enligt Konsumentverket)} - 1\ 250 \text{ kr (barnbidrag)}) / 2 = 2\ 332,50 \text{ kr.}$

$(5\ 696 \text{ kr (grundbehov enligt underhållsstödet)} - 1\ 250 \text{ kr (barnbidrag)}) / 2 = 2\ 223 \text{ kr.}$

$(2\ 616,25 \text{ (grundbehov enligt Socialstyrelsen)} - 1\ 250 \text{ kr (barnbidrag)}) / 2 = 1\ 286,88 \text{ kr.}$

Inte ens Konsumentverkets schablonbelopp når upp till underhållsstödet för barn som är 6 år när föräldrarna har lika stort överskott.⁹⁶ Har föräldrarna lika stort överskott eller har boendeföräldern ett större överskott än den bidragsskyldige föräldern kan det vara mer gynnsamt att ansöka om underhållsstöd eller avtala om underhållsstödets schablonbelopp. Särskilt om det dessutom vägs in att underhållsstödets schabloner upplevs som konfliktreducerande av föräldrarna. Så som det nuvarande systemet ser ut kan det med andra ord vara ett sämre alternativ för barnet och boendeföräldern att avtala eller väcka talan om underhållsbidrag. Lagstiftarens målsättning om att förskjuta regleringen av underhåll från det allmänna till föräldrarna själva via den civilrättsliga lagstiftningen motverkas av systemets egen utformning.

Mot bakgrund av ovan rättsfallsstudie har arbetet även tittat på vilken ekonomisk effekt valet mellan Socialstyrelsens schablonbelopp å ena sidan och Konsumentverkets schablonbelopp å andra sidan får för respektive barn. I de 14 mål som tillämpat Socialstyrelsens schablonbelopp och där den bidragsskyldige hade ett tillräckligt stort ekonomiskt överskott för att utge ett högre underhållsbidrag har barnets grundbehov räknats om så att behovet uppgår till Konsumentverkets schabloner. Resultatet visar att barnens underhållsbidrag hade ökat med ca 350–2 000 kr beroende på när målet är prövat och hur stor del av barnets grundbehov den bidragsskyldige föräldern ska svara för.

När vi tittar på den ekonomiska effekten har vi framför allt två intressen att överväga, å ena sidan har vi den ekonomiska effekten för barnet och å andra sidan den ekonomiska effekten för den bidragsskyldige föräldern. De bidragsskyldiges ekonomi belastas såklart ytterligare om underhållsbidraget ökar. Som tidigare nämnts har emellertid den bidragsskyldige föräldrarnas skyldighet begränsats till dennes ekonomiska förmåga och att barnets grundbehov höjs bör därför inte öka skuldsättningen hos eller särskilt belasta den föräldern som redan har det ekonomiskt ansträngt. Ett ökat underhållsbidrag har dock positiva effekter för såväl barnet som boendeföräldern. Det ökar förutsättningarna för barnet att få alla dess grundläggande

⁹⁶ Att Konsumentverkets schablon inte når upp till underhållsstödets schablonbelopp kan bl.a. förklaras av att underhållsstödet är baserat på Konsumentverkets beräkningar, men till skillnad från det belopp som jag har räknat fram med hjälp av Konsumentverkets schablonbelopp så innefattar underhållsstödet även barnets del av elkostnaderna. Dessutom har underhållsstödet lagt till kostnader för fickpengar, kollektivtrafik, förskole-/fritidsavgift och ytterligare 300 kr för övriga ospecificerade kostnader som ett barn kan ha. Se ovan redogörelse för de olika schablonbeloppen under kapitel 2.

behov tillgodosedda och ökar möjligheterna för barnet att delta i aktiviteter på fritiden. Samtidigt kan det avlasta boendeföräldrarnas ekonomi och öka jämställdheten mellan kvinnor och män. Den bidragsskyldige får mindre pengar att röra sig med efter att föräldrarnas egna grundläggande behov är tillgodosedda och meningarna om vad som är rätt och fel i det hänseendet kan gå isär, men samtidigt kan det lyftas att boendeföräldrarnas överskott vanligtvis torde bli även barnets överskott. Barn tar ofta del av boendeföräldrarnas ekonomiska standard genom att barnet stadigvarande bor hos den föräldern, medan den bidragsskyldige endast bidrar med ett fastställt belopp varje månad som ska täcka de mer grundläggande behoven. I grundbehovet ingår inte kostnader för exempelvis fika, bio eller andra aktiviteter.

Genom att ha ett system där det inte är tydligt när vilken schablon ska tillämpas eller kommer att tillämpas i det enskilda fallet når de positiva effekterna som ett högre underhållsbidrag kan tänkas ge för barnet och boendeföräldern endast de barn som lyckas vinna framgång med att yrka på Konsumentverkets schablonbelopp, eller med andra ord de barn som har medel att föra en process om underhållsbidrag med hjälp av ett ombud. Att barn med samma grundläggande behov kan få olika grundbehov fastställda synliggör inte bara rättssäkerhetsaspekter, det får även effekter för den ekonomiska jämlikheten mellan de barn som har rätt till underhållsbidrag. Med hänsyn till hur systemet är uppbyggt går det inte helt att komma bort från att barn kommer att få olika underhållsbidrag fastställda. Det är många faktorer som påverkar barnets underhållsbidrag, häribland att det råder (nästan)⁹⁷ fri avtalsfrihet och att underhållsbidragsmål är dispositiva, men det går att öka förutsättningarna för att barn till särlevande föräldrar får ett mer jämlikt fastställt grundbehov genom att tydliggöra hur barnets grundbehov ska beräknas.

4.2.4. Rättegångskostnader

Sist ska något sägas om rättegångskostnaderna. Eftersom en talan om underhållsbidrag till barn handläggs som ett dispositivt tvistemål är huvudregeln att tappande part står för rättegångskostnaderna.⁹⁸ Om det finns särskilda skäl står dock vardera part sina rättegångskostnader och det är då boendeföräldern, så som ställföreträdare, som betalar för barnets kostnader (7 kap. 19 § FB). Om det finns hemförsäkring hos boendeföräldern omfattas tvisten om underhållsbidrag av rättsskyddet.⁹⁹ Det kan även blir aktuellt med rättshjälp i vissa fall. För att rättshjälp ska beviljas vid underhåll till barn stadgas att det ska föreligga särskilda skäl (11 § 1 st 2 p RhjL). Med särskilda skäl åsyftas att förhållandena ska vara mer

⁹⁷ Avtalet ska i vissa fall godkännas av socialnämnden när underhållsbidraget inte ska utgå månadsvis, se 7 kap. 7 § 2 st Föräldrabalken.

⁹⁸ Se 18 kap. Rättegångsbalken.

⁹⁹ Jfr exv. Länsförsäkringar. *Hemförsäkring H22, Villkor*. Länsförsäkringar (2022). s. 17.

<https://www.lansforsakringar.se/4aef82/globalassets/aa-global/dokument/villkor/01644-villkor-hem.pdf> (Hämtad 2022-11-17); If. *Hemförsäkring, Försäkringsvillkor – september 2021*. If (2021). s. 15.

<https://www.if.se/globalassets/se/dokument/privat/hemforsakring-villkor.pdf> (Hämtad 2022-11-17).

komplicerade än normalt och att behovet ska överstiga underhållsstödet ”eftersom den som har rätt till underhållsstöd kan få sådant stöd utan biträdes hjälp”.¹⁰⁰

Rättegångskostnaderna och möjligheten för barnet att få rättshjälp berördes inte vid den lagändring som genomfördes 2016 och som innebär att underhållsstöd inte längre ska utgå från Försäkringskassan om den bidragsskyldige har betalat i enlighet med underhållsstödet i minst 6 månader i följd.¹⁰¹ Det har inte heller skett några ändringar av 11 § 1 st 2 p RhjL sedan bestämmelsen trädde i kraft varför utgångspunkten är att det fortfarande krävs att målet är mer komplicerat än normalt och att behovet av underhållsbidrag överstiger underhållsstödet.

Det kan inte tolkas på något annat sätt än att om behovet av underhållsbidrag understiger schablonerna för underhållsstöd riskerar barnet och boendeföräldern att få ansökan om rättshjälp avslagen. Det faktum att Socialstyrelsens schablonbelopp tillämpas som huvudregel och understiger underhållsstödets schablonbelopp med relativt stor marginal kan således få stora konsekvenser för i vilken utsträckning barnet och boendeföräldern kan få rättshjälp och i förlängningen föra en talan om underhållsbidrag. Som tidigare nämnt krävs det att den bidragsskyldige föräldern ska stå för 93 % eller mer av barnets behov för att underhållsbidrag beräknat enligt Socialstyrelsens schablonbelopp ska överstiga underhållsstödets schablonbelopp. Även Konsumentverkets schablonbelopp understiger i vissa enstaka fall det underhållsstöd som skulle utgått, se avsnitt 4.2.3. ovan. Av de 23 mål som prövade barnets grundbehov i genomförd rättsfallsstudie hade tre barn/ställföreträdare ett rättshjälpsbiträde.¹⁰²

Vidare kan nämnas att om boendeföräldern som företräder barnet har hemförsäkring ska rättsskyddet i hemförsäkringen användas i första hand. Rättsskyddet har, till skillnad från rättshjälpen, däremot en självrisk på 20 % oavsett boendeföräldrarnas inkomst. I fem av målen som prövade barnets grundbehov ålades ställföreträdaren att helt eller delvis ersätta den bidragsskyldige föräldern för dess rättegångskostnader. I ett av dessa fem mål uppgick motpartens rättegångskostnader till över 100 000 kr¹⁰³, i två till ca 50 000 kr¹⁰⁴ och i resterande två mål fick ställföreträdaren stå för ca 1/3 av den bidragsskyldiges rättegångskostnader¹⁰⁵. I fyra av 23 mål ålades i stället den bidragsskyldige att ersätta barnets kostnader, dock uppgick kostnaderna endast i ett av målen till över 70 000 kr¹⁰⁶ och i resterande mål fick den bidragsskyldige stå för ansökningsavgiften på då 900 kr¹⁰⁷. I sju av målen fick parterna stå sina respektive kostnader¹⁰⁸, varav fem med hänvisning till att parterna

¹⁰⁰ Prop. 1996/97:9. *Ny rättshjälpslag*, s. 136; Jfr även NJA 2003 s. 226.

¹⁰¹ Jfr Prop. 2014/15:145.

¹⁰² Se dom 1, 3 samt 11.

¹⁰³ Se dom 13.

¹⁰⁴ Se dom 1 och 3.

¹⁰⁵ Se dom 2 och 19.

¹⁰⁶ Se dom 15.

¹⁰⁷ Se dom 9, 8 och 11.

¹⁰⁸ Se dom 5–7, 17 samt 22–23.

ömsom vunnit och ömsom förlorat¹⁰⁹. I sju av målen saknades yrkanden om rättegångskostnader.¹¹⁰ I samtliga mål ålades den bidragsskyldige att utge underhållsbidrag.

Att väcka talan om underhållsbidrag kan därför utgöra en ekonomisk risk för många föräldrar, vilket blir särskilt tydligt när rättegångskostnaderna ställs i relation till de belopp som underhållsbidrag normalt utgår med. Oförutsägbarheten försvårar den processekonomiska övervägning som måste göras inför en eventuell rättsprocess. För det första måste det göras en bedömning om det över huvud taget är en ekonomisk möjlighet eller ekonomiskt försvarbart att väcka talan. För det andra så måste risken som det innebär att yrka på Konsumentverkets schablon övervägas. Om domstolen beslutar att tillämpa Socialstyrelsens schablonbelopp kan barnets ses som tappande part även fast barnet vinner framgång med att underhållsbidrag ska utgå. Eftersom domstolarnas val av schablon är så oförutsägbar är det svårt att göra rimliga överväganden. Osäkerheten och den ekonomiska risk som en talan innebär kan dessutom verka avskräckande. Särskilt för de boendeföräldrar som redan har det ekonomiskt ansträngt, vilket också är de barn som kanske är i mest behov av underhållsbidrag överstigande underhållsstödet för att få sina grundbehov täckta. Eftersom möjligheterna till rättshjälp är begränsade är barnets möjlighet att göra anspråk på det underhållsbidrag denne har rätt till i hög grad beroende av boendeföräldrarnas ekonomiska situation och huruvida boendeföräldern är beredd att ta den ekonomiska risken som en process om underhållsbidrag kan innebära.

4.3. Schablonbelopp för att bestämma ett barns grundbehov

4.3.1. Ska schablonbelopp tillämpas vid bestämmande av barns grundbehov?

En första fråga som bör besvaras är huruvida det över huvud taget bör tillämpas schabloner. Lagstiftaren har varit tydlig med att schabloner är lämpligt att använda för att bestämma ett barns grundbehov, men att de ska användas som riktpunkter och justeras utefter barnets individuella behov.¹¹¹ Nackdelen med att schabloner tillämpas är dock att domstolen och andra rättspraktiker riskerar bli bundna till de beräkningsmodeller som finns till hands. Vilket ovan utredningen också visar. Domstolarna avviker ogärna från de schabloner som finns och särskilt Socialstyrelsens schablon som länge har varit den vedertagna beräkningsmodellen för barns grundbehov. Domstolarna är till och med obenägna att justera den tillämpade schablonen efter barnets individuella behov. Om det beror på att domstolarna ställer ett högt beviskrav eller om sökanden är sämre på att visa att barnets behov bör justeras, eller en kombination av båda två är inte helt tydligt. Mest troligt är en kombination.

Vad som går att konstatera är att domstolarna endast är villiga att justera schablonerna om barnet har ett särskilt behov. Ett särskilt behov kan vara allergier som medför ökade matkostnader eller en funktionsvariation som ökar behovet av särskilda fritidsaktiviteter. Att ett barn exempelvis har andra, lite dyrare, fritidsaktiviteter till följd av platsen barnet bor, högre kostnader för kläder eller att barnet i det enskilda fallet äter mer eller mindre än ett

¹⁰⁹ Se dom 6, 17, 20 samt 22–23.

¹¹⁰ Se dom 4, 10, 12, 14, 16, 18 och 21.

¹¹¹ Se avsnitt 4.1. ovan.

genomsnittligt barn verkar inte vara grund för att justera schablonerna. Barnets högre kostnader täcks då vanligtvis genom ett standardtillägg i stället. Värt att komma ihåg är dock att standardtillägg endast blir aktuellt när den bidragsskyldige föräldern har ett stort ekonomiskt överskott samt att domstolarna generellt har en restriktiv hållning till standardtillägg.¹¹²

Förhoppningen med att domstolarna idag verkar fokusera mer på vad sökanden kan visa skulle kunna vara att domstolarna inte längre känner sig lika bundna till att tillämpa schabloner strikt och i stället tar större hänsyn till varje enskilt barns behov och de verkliga kostnaderna. Så verkar emellertid inte vara fallet. Socialstyrelsens schabloner är huvudregeln. Ska domstolen avvika från Socialstyrelsens schabloner krävs att barnets styrker att behovet överstiger Socialstyrelsens schabloniserade belopp. Av de genomgångna domarna vann inte en enda sökande framgång med att yrka på ett belopp baserat enbart på barnets faktiska eller verkliga kostnader. Domstolen tillämpade alltid en schablon och kunde i enstaka fall justera schablonerna utefter barnets individuella särskilda behov, men aldrig efter andra individuella behov.

Det finns goda grunder för lagstiftarens anvisning om att schabloner för den genomsnittliga kostnaden för barn bör tillämpas vid beräkningen av ett barns grundbehov. För det första underlättar det för parterna att reglera underhållet genom avtal utan juridiska ombud om finns schabloner att tillämpa. Ju mindre parterna har att vara oense om, desto enklare torde det bli för parterna att enas om en överenskommelse. För det andra är det inte helt lätt att styrka kostnaderna för varje enskild kostnadspost eller behov. Det krävs en del arbete att styrka varje kostnadspost och ett juridiskt ombud blir nästan oundvikligt för att säkerställa att parterna når upp till de beviskrav som domstolen ställer. Kostnaderna för det juridiska ombudet riskerar också öka om det krävs en argumentation och bevisning för varje kostnadspost. Med hänsyn till hur regleringen avseende rättshjälp och rättsskydd ser ut är det inte lämpligt att öka vare sig rättegångskostnaderna eller behovet av juridiska ombud. För det tredje underlättar tillämpningen av schabloner domstolarnas bedömning av vad som är en rimlig kostnad och inte. Schablonerna medför att domstolarna slipper värdera varje enskild kostnadspost mot barnets enskilda behov och ökar förutsättningarna för enhetlighet i domstolarnas praxis.

En nästa fråga som bör besvaras är huruvida det finns ett behov av att förtydliga vilken schablon som ska tillämpas vid beräkningen av barns grundbehov. Ovan har förekomsten av flera olika schablonbelopp problematiserats. Särskilt kan framhållas att förekomsten av och osäkerheten kring de olika schablonbeloppen riskerar öka konflikter och samarbetsvårigheter mellan föräldrarna vilket är särskilt angeläget att undvika eller minska. Förekomsten av olika schablonbelopp får även stora ekonomiska effekter för barnet och boendeföräldern eftersom de olika schablonbeloppen skiljer sig relativt mycket år rent beloppsmässigt. Vilken schablon som tillämpas får stor betydelse för barnets och boendeföräldrarnas ekonomi. Mot bakgrund av detta och ovan diskussion om effekterna vill jag påstå att det finns ett behov av att förtydliga vilken schablon som ska fungera som utgångspunkt vid beräkning av barns grundbehov. En

¹¹² Jfr Schiratzki (2005) s. 52 ff.

sista fråga som blir intressant att titta på är om det finns någon schablon som är mer eller mindre ändamålsenlig med hänsyn till de utredda effekterna och syftet med lagstiftningen?

4.3.2. Finns det någon schablon som är mer eller mindre ändamålsenlig?

Eftersom det här arbetet ämnar granska användningen av schablonbelopp inom den civilrättsliga processen ter det sig mest naturligt att den här diskussionen i huvudsak begränsar sig till de schablonbelopp som är mest förekommande inom den civilrättsliga processen, dvs Socialstyrelsens schablon å ena sidan och Konsumentverkets schablon å andra sidan. Underhållsstödets schablonbelopp är enligt lagstiftaren avsett att vara en minimistandard för det fall underhållsbidrag av olika anledningar inte betalas ut till barnet i fråga. Det går visserligen att tänka sig att underhållsstödets belopp bör kunna införas som ett schablonbelopp inom det civilrättsliga systemet, men som sagt är underhållsstödet avsett att användas som en minimistandard och beräknas lite annorlunda (bl.a. räknas en schablon för förskole- och fritidsavgift med, det utgår utöver barnbidraget osv). Underhållsbidraget har, som ovan utretts, till syfte att garantera barnet inte bara en minimistandard utan ett något högre nivå som ska täcka barnets grundläggande verkliga och individuella behov. Underhållsstödets belopp fungerar dock väl att använda som en jämförelse eftersom det är avsett att utgöra just en lägsta nivå för alla barn till särlevande föräldrar i Sverige.

Vid reformen 1978 uttalade lagstiftaren att Konsumentverkets beräkningar för vad ett barn i igenomsnitt kostar kan ge ledning vid utformningen av ett schablonbelopp för barns grundbehov. I samma stycke lyfts även att utredningens beräkningar utifrån basbeloppet under alla förhållanden borde fungera som en rimlig utgångspunkt.¹¹³ Socialstyrelsen tog i enlighet med detta fram schabloner baserade på Konsumentverkets beräkningar vid den aktuella tiden och utformade beräkningsmodellen som en procentsats av prisbasbeloppet. Socialstyrelsen tog fram schablonbelopp utifrån de beräkningar som fanns tillgängliga vid tiden vilket innebär att schablonerna är baserade på Konsumentverkets schabloner från tidigt 80-tal. Vid ovan genomförda jämförelse blir det tydligt att Socialstyrelsens schablonbelopp inte har hängt med i de ökade kostnaderna och ändrade konsumentvanorna. Redan 1995 uttalades i en statlig utredning att Socialstyrelsens schablonbelopp var för lågt och skulle höjas för att bättre motsvara barns behov, men någon höjning har inte skett sedan Socialstyrelsen först introducerade schablonbeloppen 1989.¹¹⁴ Vid en reform av underhållsstödet under första halvan av 2000-talet valde lagstiftaren att basera beräkningen av barnets grundbehov på Konsumentverkets schablonbelopp i stället för Socialstyrelsens av just den anledningen att Socialstyrelsens schablonbelopp var baserade på beräkningar från 80-talet och Konsumentverkets schabloner framstod som mer lämpliga.¹¹⁵

Socialstyrelsens schablonbelopp inflationsjusteras i samband med att prisbasbeloppet fastställs inför varje nytt år. Varken schablonen eller prisbasbeloppet tar dock hänsyn till de

¹¹³ Prop. 1978/79:12 s. 103-104.

¹¹⁴ SOU 1995:26 s. 277.

¹¹⁵ Prop. 2004/05:116 s. 24-28

ändrade konsumentvanorna eller att specifika kostnadsposter stiger mer än inflationen. Konsumentverket tar i sina beräkningar utgångspunkt i de faktiska kostnaderna och aktuella konsumentvanor vid tiden för beräkningarna. Oavsett ålder på barnet ger Konsumentverkets schabloner nästan dubbelt så stort grundbehov som Socialstyrelsens schabloner. Räknas underhållsbidragen i de 16 mål som tillämpat Socialstyrelsens schablonbelopp om till Konsumentverkets schabloner skulle barnen få mellan 350–2 000 kr mer i underhållsbidrag varje månad.¹¹⁶ Det talar för att det inte räcker att Socialstyrelsens schablonbelopp justeras genom prisbasbeloppet varje år.

Schablonerna som framgår av Konsumentverkets beräkningar utgår från de verkliga priserna för respektive kostnadspost, baseras på det aktuella konsumentvarorna och anger fler åldersspann samt tar hänsyn till hur många som bor i hushållet och om hushållet ligger i en mindre, mellanstor eller storstad. Konsumentverkets schabloner motsvarar inte bara bäst de genomsnittliga faktiska kostnaderna för barn i olika åldrar. De är dessutom mer detaljerade och går att anpassa bättre efter det enskilda barnets behov och situation.

Vad mer är att Socialstyrelsens schablonbelopp för närvarande understiger såväl underhållsstödets schabloner som riksnormen för försörjningsstöd samt det förbehållsbelopp som en skuldsatt får behålla för försörjning av barn vid utmätning av lön eller skuldsanering.¹¹⁷ Både underhållsstödet och försörjningsstödet är avsett att garantera barnet en minimistandard, men försörjningsstödet ännu mer så eftersom det fungerar som ett socialt skyddsnät för de mest utsatta i samhället. Att den mest vedertagna schablonen för att fastställa ett barns grundbehov understiger både försörjningsstödet riksnormer och förbehållsbeloppet för försörjning av barn vid skuldsanering är anmärkningsvärt.

Principen om barnets bästa ska vara vägledande vid beslut rörande barn. Från barnets perspektiv är det såklart gynnande om barnets behov fastställs till Konsumentverkets schablon. Ett högre grundbehov ökar chanserna att barnet får alla sina behov tillgodosedda vilket främjar barnets fysiska, psykiska och sociala utveckling och välmående. Enligt Rädda Barnens rapport 2021 levde 196 000 barn i barnfattigdom i Sverige under 2021. Av dessa barn levde drygt 60 % med en ensamstående förälder.¹¹⁸ Det finns lite som ett ändrat grundbehov kan åstadkomma vad gäller de fall där båda föräldrarna har en låg ekonomisk standard. Att höja grundbehovet kan dock ge de barn som lever med begränsade resurser men som har en bidragsskyldig förälder med ett ekonomiskt överskott en möjlighet att öka sin ekonomiska standard genom ett ökat underhållsbidrag. Samtidigt sänder det ut en signal till bidragsskyldiga föräldrar vad som är en rimlig nivå på underhållsbidrag när en överenskommelse ska träffas.

Med det sagt betyder det inte att Konsumentverkets schablon är utan problem. Det är inte klarlagt exakt hur Konsumentverkets schabloner ska tillämpas. I det här arbetet har angivna

¹¹⁶ Se beräkningar under avsnitt 4.2.3.

¹¹⁷ Se avsnitt 2.3. för en jämförelse mellan beloppen.

¹¹⁸ Rädda Barnen. *Barnfattigdom i Sverige – årsrapport 2021* s. 9 och 14.

exempel på barnets grundbehov beräknat enligt Konsumentverkets schabloner räknats fram på samma sätt som Försäkringskassans beräkningsverktyg räknar fram ett förslag på barnets grundbehov. I beräkningarna ingår kostnad för barnets individuella kostnader, matkostnader för hemlagad mat alla dagar förutom lunch på vardagar samt en del av hushållets gemensamma kostnader. För de gemensamma kostnaderna har barnets del av hushållsel, vatten och avlopp inte räknats med. I majoriteten av de genomgångna domarna som tillämpat Konsumentverkets schablon har sökanden i stället räknat fram ett grundbehov enbart baserat på matkostnader och individuella kostnader. Sökanden har i dessa fall alltså inte räknat med barnets andel av de gemensamma kostnaderna. Det framstår inte som att boendeföräldern ska ha justerat sitt eget förbehållna belopp utefter att barnets del av hushållets kostnader inte räknats med i barnets grundbehov, vilket annars hade kunnat vara ett alternativ. Eftersom Konsumentverkets beräkningar är så pass detaljerade finns det flera olika sätt som schablonerna hade kunnat användas vid en beräkning av barnets grundbehov. Om det inte förtydligas hur Konsumentverkets schabloner ska användas riskerar vi att hamna tillbaka i samma situation som vi befinner oss i nu med flera förekommande schabloniserade belopp för hur barnets grundbehov ska beräknas. Det blir återigen svårt för parterna och rättspraktiker att veta vad som gäller.

Dessutom riskerar ett för högt grundbehov driva på konflikter mellan föräldrarna och försvåra att parterna kan sluta överenskommelser på egen hand. Som redovisades för ovan visade undersökningar gjorda i SOU 2011:51 att boendeföräldern oftast upplever att de bär ett större försörjningsansvar än umgängesföräldern, medan umgängesföräldern anser att denne bär ett för stort försörjningsansvar i förhållande till hur ofta de träffar barnet. Genom att höja barnets grundbehov torde boendeföräldrarnas ekonomiska försörjningsansvar minska något, men umgängesföräldrarnas upplevelse av att denne bidrar för mycket i förhållande till hur ofta denne har barnet hos sig öka. Riskerna finns att den bidragsskyldige anser att grundbehovet är alldeles för högt för att det ska upplevas som en rimligt och därmed motsätter sig en överenskommelse som räknas fram enligt Konsumentverkets schabloner.

I den genomförda rättsfallsstudien kan noteras att av de mål där svarande medgav det yrkade beloppet för barnets grundbehov och beloppen var hänförliga till en schablon avsåg tio medgivanden Socialstyrelsens schablonbelopp.¹¹⁹ I åtta mål medgavs att underhållsstödets schablonbelopp skulle utgå som underhållsbidrag.¹²⁰ Endast en medgav Konsumentverkets schablonbelopp för beräkning av barnets grundbehov¹²¹ och två medgav de faktiska kostnaderna¹²². Sammanställningen tyder på att den bidragsskyldige accepterar underhållsstödets och Socialstyrelsens belopp, men anser att Konsumentverkets schabloner är för höga för att kunna medge beloppen. I alla mål som barnet yrkat på ett grundbehov enligt Konsumentverkets schablon, förutom det ovan angivna där den bidragsskyldige medgav beloppet, har parterna tvistat om barnets grundbehov. Det går dock inte med säkerhet att dra en

¹¹⁹ Se dom 24, 26-27, 31, 36-37, 40 samt 42-44.

¹²⁰ Se dom 25, 28-30, 32-33, 35, 39 samt 41.

¹²¹ Se dom 34.

¹²² Se dom 30 och 38.

slutsats. Det kan lika väl vara så att Konsumentverkets schablon anses för hög för att det finns andra lägre schablonbelopp att jämföra med. Det kan även vara så att Socialstyrelsens och underhållsstödets schablonbelopp är mer allmänt accepterad eftersom de är mest förekommande i domstol respektive uttrycks direkt i lagtext och därmed inte ifrågasätts på samma sätt som Konsumentverkets schablonbelopp.

Trots att det föreligger vissa oklarheter kring Konsumentverkets schabloner och det till en början kan ha negativ verkan på parternas möjligheter att enas om ett grundbehov framstår Konsumentverkets schabloner ändå som den mer lämpliga beräkningsmodellen. Är det tydligt att Konsumentverkets schablon ska tillämpas torde det verka normerande och den bidragsskyldige kan lättare acceptera att det är Konsumentverkets schablonbelopp som lagligen gäller vid beräkningen av barnets grundbehov. Det blir även enklare för Försäkringskassan att vägleda föräldrarna i frågan om underhållsbidrag. Dagens vägledning där två alternativa beräkningsmodeller anges hade upphävts och Försäkringskassan skulle i stället ange en enskild beräkningsmodell och råda parterna i hur den bör tillämpas. Blir det även tydligt att det är Konsumentverkets beräkningar som ska ligga till grund för barnets grundbehov innefattar det även att kostnadsposterna för barnets del av hushållet legitimeras och huruvida hushållskostnaderna räknas med i barnets grundbehov eller inte beror på hur barnet väljer att utforma sin talan.

5. Sammanfattande slutsatser – ett system i behov av förändring

Det torde gå att ungefärligen beräkna vad ett barn, efter vad som är allmänt godtaget i vårt land, behöver för att dess grundbehov av mat, kläder, annan utrustning, m.m. skall vara tillgodosett.¹²³

Ett barns grundbehov ska beräknas efter vad som är allmänt godtaget i vårt land. Socialstyrelsen utformade sina schabloner utefter vad som 1989 ansågs vara en godtagbar levnadsstandard i Sverige och schablonerna har genom prisbasbeloppet årligen prjusterats sedan dess. Forskning visar dock att vår konsumtion ökar mer än prissättningen på varor. En godtagbar ekonomisk standard är relativ till den tid vi lever i och vad som var godtagbart för 40 år sedan är nödvändigtvis inte godtagbart eller lika godtagbart idag. I takt med att vi har fått det ännu bättre ställt har vår konsumtion ökat och de krav vi ställer på en godtagbar standard har förändrats.

Samtidigt visar studier att barn till särlevande föräldrar lever med en ekonomiskt lägre standard än barn till samboende föräldrar och generellt mår sämre. Underhållsbidraget fyller således en viktig funktion i samhället och för barnen i fråga. Underhållsstödet finns där för att fånga upp de som av olika anledningar inte kan kräva ett fullt underhållsbidrag, men huvudansvaret är fortfarande föräldrarnas. Med hänsyn till den viktiga funktion underhållsbidraget fyller i samhället och för barnets välmående är det beaktansvärt att den schablon som ses som en huvudregel understiger både riksnormen för försörjningsstödet och schablonen för underhållsstöd.

Försörjningsstödet är avsett att fungera som ett yttersta skyddsnät i samhället och underhållsstödet är avsett att garantera en minimistandard till barn till särlevande föräldrar. Att Socialstyrelsens schablonbelopp tillämpas som huvudregel innebär inte bara att barn får ett lägre grundbehov fastställt än vad som idag får anses utgöra en godtagbar standard för ett barn i Sverige, det innebär även att det inte är ekonomiskt gynnsamt att söka underhållsbidrag genom de civilrättsliga reglerna. I vissa fall kan barnet få ett högre underhåll genom reglerna för underhållsstöd. I andra fall är underhållsbidraget endast marginellt högre än ett underhåll beräknat enligt Socialstyrelsens schablonbelopp och då är det för många inte försvarbart att väcka talan om underhåll hos domstol om parterna inte kan träffa en överenskommelse själva. Förutom att en rättslig process generellt är kostsam, oavsett om rättsskydd eller rättshjälp beviljas, så riskerar det även öka samarbetssvårigheterna mellan föräldrarna vilket i sin tur får negativa verkningar för barnets mående.

Vad mer är att barn i vissa fall kan ha rätt till ett högre grundbehov än det som fastställs genom Socialstyrelsens schablonbelopp, men under vilka förutsättningar är inte tydligt. Vissa

¹²³ Prop. 1978/79:12 s 103–104.

barn får ett högre grundbehov fastställt än ett annat barn, trots att barnen på pappret har samma grundbehov.

Det finns goda grunder för att tillämpa schablonbelopp för vad ett barns grundläggande behov i genomsnitt kostar i Sverige. Det underlättar för såväl parterna som rättspraktiker och domstolen samtidigt som det bidrar till att säkerställa att barn med lika behov bedöms lika. Det är dock olyckligt när det figurerar olika schablonbelopp som markant skiljer sig åt. Barn med i stort sett överensstämmande individuella behov får olika grundbehov fastställda för att varken parterna eller domstolarna vet vilken schablon som bör tillämpas.

Det finns således ett behov av ett förtydligande, antingen genom ett prejudikat eller genom lagstiftarens försorg. Ett förtydligande av vilken schablon som ska tillämpas hade inte bara främjat möjligheterna för parterna att enas om en schablon och reglera underhållet genom privata avtal. Det hade även motverkat den ojämlikheten som förekommer i nuvarande system. Tydliga riktlinjer och en mer enhetlig praxis hade lett till att barn får samma grundbehov fastställt. Grundbehovet kan sedan justeras utefter barnets individuella behov, vilket överensstämmer med den ordning som lagstiftaren av uttryck för vid reformen 1978.

Ett förtydligande innefattar förhoppningsvis ett förtydligande om att Socialstyrelsens schablonbelopp bör överges eller åtminstone ses över och höjas. Lagstiftaren underströk vid reformen vikten av att schablonerna ses över löpande. Så har inte gjorts. Socialstyrelsens schablonbelopp har varit oförändrade, med undantag för höjningen genom prisbasbeloppet, sedan de introducerades 1989. Efter att ha gått igenom och jämfört schablonerna samt domstolens praxis står det klart att Socialstyrelsens schabloner är daterade och inte längre motsvarar en godtagbar levnadsstandard för ett barn i Sverige 2022.

Det här arbetet har utgått från de redan existerande schablonbeloppen – Socialstyrelsens, Konsumentverkets och underhållsstödets schablonbelopp – och har funnit att Konsumentverkets schablonbelopp är det som är mest lämpligt. Det hade höjt den lägsta nivån för underhållsbidrag till barn med särlevande föräldrar och bättre garanterat att barnet får sina grundläggande behov tillgodosedda. Det utesluter dock inte att ett annat eller nytt schablonbelopp kan introduceras och finnas vara mer anpassat efter de faktiska kostnaderna för ett barns grundbehov. Det schablonbelopp som väljs bör dock mot bakgrund av syftet med den underhållsrättsliga regleringen likställas eller överstiga underhållsstödet så att underhållsstödet fortsatt utgör en minimistandard i förhållande till underhållsbidraget. Det är den hållningen som lagstiftaren genomgående har haft de senaste i alla fall 20 åren. Det är inte heller mer än rätt att den bidragsskyldige föräldern som har förmåga bör bidra på ett sådant sätt att barnet garanteras inte bara en minimistandard utan en godtagbar standard anpassad efter det enskilda barnets individuella behov. Oavsett föräldrarnas relation till barnet har den bidragsskyldige föräldern ett föräldraansvar och försörjningsansvar för sina barn. Har den bidragsskyldige föräldern ett stort överskott blir standardtillägg aktuellt utöver grundbehovet som ska garantera barnet en godtagbar levnadsstandard.

Syftet med uppsatsen var att problematisera användningen av schablonbelopp, särskilt olika schablonbelopp, vid bestämmandet av ett barns grundbehov vid beräkningen av

underhållsbidrag. Så har även gjorts. Under arbetets gång har det dock blivit tydligt att det finns fler aspekter av det underhållsrättsliga systemet som kan problematiseras.

Handläggningsformen som ett dispositivt tvistemål är en sådan aspekt. Även om det formellt sett är barnet som är part i ett mål om underhållsbidrag saknar majoriteten av barnen processbehörighet och företräds således av boendeföräldern i egenskap av ställföreträdare. En tvist om underhållsbidrag är på flera sätt en förlängning av föräldrarnas konflikttrabbade relation, eller åtminstone föräldrarnas samarbetssvårigheter. Det går därför att fundera över om det är lämpligt att underhållsbidragsmål handläggs som ett dispositivt tvistemål.

Underhållsbidrag till barn kan, som ovan visats, ha stora konsekvenser för barnets grundläggande försörjning och mående. Mot bakgrund av den utredning som har gjorts går det inte att ge ett fullt svar på frågan om underhållsbidrag till barn med fördel bör handläggas som ett dispositivt förfarande eller inte, men det kan vara en aspekt för någon annan att ta vid eller en aspekt att beakta vid en eventuell framtida översyn av de underhållsrättsliga reglerna.

En annan aspekt att problematisera är uppdelningen av underhållsbidrag och underhållsstöd som två helt separata regleringar som inte pratar med varandra. Den ena regleringen är visserligen civilrättslig medan den andra regleringen är förvaltningsrättslig, men avsaknaden av harmonisering mellan de olika regelsystemen ger bl.a. upphov till två olika schabloniserade belopp som inte tar hänsyn till varandra. Underhållsstödet som ska vara en minimistandard överstiger i många fall underhållsbidragets framräknade grundbehov just för att de olika regleringarna hålls isär. En sammanfattande uppfattning är därför att det finns ett behov av att se över det underhållsrättsliga systemet som helhet. Reglerna om underhållsstöd såväl som reglerna om underhållsbidrag kan på så sätt samordnas och bättre ge det resultat som lagstiftaren eftersträvar – att barn ska ha rätt att få sina grundläggande individuella behov tillgodosedda utefter föräldrarnas ekonomiska förmåga och i annat fall träder det allmänna in och garanterar barnet en försörjning i form av en minimistandard.

Källförteckning

Offentliga tyck

Propositioner

Prop. 1978/79:12. *Om underhåll till barn och frånskilda m.m.*

Prop. 1994/95:49. *Reformerad löneexekution och målhantering hos kronofogdemyndigheten.*

Prop. 1995/96:208. *Underhållsstöd till barn till särlevande föräldrar m.m.*

Prop. 1996/97:9. *Ny rättshjälpslag.*

Prop. 2004/05:116. *Ett reformerat underhållsstöd.*

Prop. 2014/15:1, utgiftsområde 12. *Budgetproposition för 2015.*

Prop. 2014/15:145. *Ökad reglering av barns underhåll utanför underhållsstödet.*

Prop. 2016/17:216. *Åldersdifferentierat underhållsstöd och höjt grundavdrag för bidragsskyldiga föräldrar.*

Prop. 2017/18:173. *Ny åldersdifferentiering inom underhållsstödet.*

Prop. 2020/21:1, utgiftsområde 12. *Budgetproposition för 2021.*

Prop. 2021:22:1, utgiftsområde 12. *Budgetproposition för 2022.*

Statliga utredningar

SOU 1977:37. *Underhåll till barn och frånskilda.*

SOU 1995:26. *Underhållsbidrag och bidragsförskott del A.*

SOU 2011:51. *Särlevandeutredningen. Fortsatt föräldrar – om ansvar, ekonomi och samarbete för barnets skull.*

Föreskrifter och allmänna råd

Socialstyrelsen. *Allmänna råd från Socialstyrelsen 1989:6, underhållsbidrag till barn.* Stockholm: Socialstyrelsen, 1989.

Försäkringskassan. *Underhållsbidrag till barn; vägledning 2016:1 version 10.*

Försäkringskassan. Publicerad 2016.

<https://www.forsakringskassan.se/download/18.7fc616c01814e179a9f6e5/1661440668873/underhallsbidrag-till-barn-vagledning-2016-1.pdf>. Hämtad 2022-10-31.

KFMFS 2021:1. *Kronofogdemyndighetens föreskrifter om bestämmande av förbehållsbeloppet vid löneutmätning under 2022.*

Övriga myndighetstryck

Försäkringskassan. *Barnhushållens ekonomi; svar på regeringsuppdrag FK 2022/003728*. Försäkringskassan. Publicerad 2022.

<https://www.forsakringskassan.se/download/18.3a5418591814e228e44113e/1657116706009/barnhushallens-ekonomi-svar-pa-regeringsuppdrag-dnr-fk-2022-003728.pdf>. Hämtad 2022-

Konsumentverket. *Koll på pengarna 2022*. Konsumentverket. Publicerad 2021-12-14.

<https://www.konsumentverket.se/globalassets/publikationer/privatekonomi/koll-pa-pengarna-2022-konsumentverket.pdf>. Hämtad 2022-09-05.

Konsumentverket. *Underlagsrapport 2021:3. Beskrivning av konsumentverkets beräknade hushållskostnader*. Konsumentverket. Publicerad 2021-12-01.

<https://www.konsumentverket.se/globalassets/publikationer/privatekonomi/underlagsrapport-2021-3-beskrivning-av-konsumentverkets-beraknade-hushallskostnader.pdf>. Hämtad 2022-10-17.

Litteratur

Diesen, Christian, Lernestedt, Claes, Lindholm, Torun och Pettersson, Tove. *Likhet inför lagen*. Falun: Natur och kultur, 2015.

Eka, Anders, Hirschfeldt, Johan, Jermsten, Henrik och Svahn Starrsjö, Kristina. *Regeringsformen med kommentarer*, Upplaga 2:1. Visby: Karnov Group Sweden AB, 2018.

Gustafsson, Håkan. *Rättens polyvalens*. Diss., Lunds universitet, 2002.

Holmberg, Ulrika. *Konsumtionsrapporten 2021; Basfakta*. Göteborg: Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, 2021.

<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/70280>

Roos, John Magnus. *Konsumtionsrapporten 2011*. Göteborg: Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, 2011.

<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/28123>

Schiratzki, Johanna. *Rättvist underhållsbidrag till barn*. Uppsala: Iustus förlag AB, 2005.

Strömberg, Håkan och Lundell, Bengt. *Allmän förvaltningsrätt*. Upplaga 27:2. Kina: Liber AB, 2014.

Internetkällor

Försäkringskassan. *Beräkningsverktyg för underhållsbidrag*. Försäkringskassan.

<https://www.forsakringskassan.se/privatperson/foralder/for-foraldrar-som-inte-lever-ihop/berakningsverktyg-for-underhallsbidrag#!/>. Hämtad 2022-10-27.

If skadeförsäkring AB. *Hemförsäkring, Försäkringsvillkor – september 2021*. If. <https://www.if.se/globalassets/se/dokument/privat/hemforsakring-villkor.pdf>. Hämtad 2022-11-17.

Länsförsäkringar. *Hemförsäkring H22, Villkor*. Lansforsakringar. <https://www.lansforsakringar.se/4aef82/globalassets/aa-global/dokument/villkor/01644-villkor-hem.pdf>. Hämtad 2022-11-17.

Rädda barnen. *Barnfattidom i Sverige – årsrapport 2021*. Raddabarnen. Publicerad 2021. <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/Barnfattigdom-i-Sverige-211206UPDATED.pdf/>. Hämtad 2022-11-23.

Socialstyrelsen. *Riksnorm för försörjningsstöd*. Socialstyrelsen. Uppdaterad 2022-11-08. <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/ekonomiskt-bistand/riksnormen/>. Hämtad 2022-11-29.

Statistikmyndigheten. *215 000 barn har en bonusförälder*. SCB. Uppdaterad 2021-03-09. <https://scb.se/hitta-statistik/artiklar/2021/215-000-barn-har-en-bonusforalder/>. Hämtad 2022-09-16.

Statistikmyndigheten. *Prisbasbelopp*. SCB. Uppdaterad 2022-07-14. <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/priser-och-konsumtion/konsumentprisindex/konsumentprisindex-kpi/pong/tabell-och-diagram/prisbasbelopp/prisbasbelopp/> (Hämtad 2022-10-19).

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 2003 s. 226

Sveriges hovrätter

Svea hovrätts dom meddelad 2019-09-19 i mål T 11026-18

Svea hovrätts dom meddelad 2021-07-09 i mål T 13442-19

Svea hovrätts dom meddelad 2022-02-09 i mål T 7178-21

Sveriges tingsrätter

Prövning i sak

(1) Göteborg tingsrätts dom meddelad 2022-05-31 i mål T 13713-21

(2) Eksjö tingsrätts dom meddelad 2022-05-27 i mål T 1070-21

(3) Solna tingsrätts dom meddelad 2022-05-24 i mål T 3427-21

(4) Göteborg tingsrättsdom meddelad 2022-04-28 i mål T 12129-21

- (5) Blekinge tingsrätts dom meddelad 2022-03-25 i mål T 3227-20
- (6) Solna tingsrätts dom meddelad 2021-12-13 i mål T 5308-20
- (7) Solna tingsrätts dom meddelad 2021-11-01 i mål T 8898-19
- (8) Eksjö tingsrätts dom meddelad 2021-03-05 i mål T 2507-20
- (9) Solna tingsrätts dom meddelad 2020-12-30 i mål T 10321-20
- (10) Göteborg tingsrätts dom meddelad 2020-12-23 i mål T 2065-20
- (11) Borås tingsrätts dom meddelad 2020-12-18 i mål T 1805-20
- (12) Blekinge tingsrätts dom meddelad 2020-10-26 i mål T 2761-19
- (13) Kalmar tingsrätts dom meddelad 2020-06-24 i mål T 1171-19
- (14) Solna tingsrätts dom meddelad 2020-03-31 i mål T 5438-19
- (15) Stockholm tingsrätts dom meddelad 2019-11-13 i mål T 17219-18
- (16) Solna tingsrätts dom meddelad 2019-10-17 i mål T 5472-18
- (17) Alingsås tingsrätts dom meddelad 2019-03-05 i mål T 1539-18
- (18) Solna tingsrätts dom meddelad 2019-01-22 i mål T 7726-18
- (19) Uppsala tingsrätts dom meddelad 2018-10-23 i mål T 699-17
- (20) Blekinge tingsrätts dom meddelad 2018-06-12 i mål T 2638-17
- (21) Göteborg tingsrätts dom meddelad 2018-06-07 i mål T 10071-17
- (22) Göteborg tingsrätts dom meddelad 2016-04-28 i mål T 16110-14
- (23) Östersund tingsrätts dom meddelad 2016-01-15 i mål T 371-15

Medgivande av grundbehov

- (24) Solna tingsrätts dom meddelad 2022-05-31 i mål T 313-21
- (25) Göteborg tingsrätts dom meddelad 2022-04-07 i mål T 12128-21
- (26) Gotland tingsrätts dom meddelad 2022-04-04 i mål T 203-20/T202-20
- (27) Helsingborg tingsrätts dom meddelad 2022-02-28 i mål T 8455-20
- (28) Solna tingsrätts dom meddelad 2021-12-22 i mål T 6791-20
- (29) Stockholm tingsrätts dom meddelad 2021-12-10 i mål T 4175-20

- (30) Malmö tingsrätts dom meddelad 2021-10-28 i mål T 7110-20
- (31) Nacka tingsrätts dom meddelad 2021-10-20 i mål T 7389-20
- (32) Göteborg tingsrätts dom meddelad 2021-09-28 i mål T 49-21
- (33) Göteborg tingsrätts dom meddelad 2021-09-16 i mål T 14045-20
- (34) Hässleholm tingsrätts dom meddelad 2021-08-31 i mål T 272-21
- (35) Växjö tingsrätts dom meddelad 2021-01-19 i mål T 3186-20
- (36) Jönköping tingsrätts dom meddelad 2020-10-06 i mål T 4891-19
- (37) Örebro tingsrätts dom meddelad 2020-07-15 i mål T 6310-17
- (38) Växjö tingsrätts dom meddelad 2020-05-28 i mål T 158-19
- (39) Värmland tingsrätts dom meddelad 2020-05-08 i mål T 5008-19
- (40) Gävle tingsrätts dom meddelad 2020-04-02 i mål T 2055-19
- (41) Malmö tingsrätts dom meddelad 2019-10-18 i mål T 7962-18
- (42) Malmö tingsrätts dom meddelad 2019-10-11 i mål T 1307-18
- (43) Solna tingsrätts dom meddelad 2016-11-08 i mål T 6559-15
- (44) Alingsås tingsrätts dom meddelad 2016-03-07 i mål T 2031-14

FÅ KOLL PÅ PENGARNA

Hushålllets gemensamma kostnader per månad

	1 pers	2 pers	3 pers	4 pers	5 pers	6 pers	7 pers
Hushållsel	300	400	530	660	760	870	970
Vatten och avlopp	140	280	420	560	700	840	980
Förbrukningsvaror	120	150	240	280	340	390	440
Hemutrustning	980	1 080	1 360	1 770	1 870	2 050	2 170
Medier¹	1 470	1 700	1 930	2 250	2 440	2 630	2 930
Hemförsäkring							
storstad över 200 000 invånare	190	210	240	290	320	360	370
mellanstor stad 50 000–200 000 invånare	140	160	170	210	240	240	260
mindre tätort under 50 000 invånare	120	140	150	180	200	220	220
Summa gemensamma kostnader							
storstad	3 200	3 820	4 720	5 810	6 430	7 140	7 860
mellanstor stad	3 150	3 770	4 650	5 730	6 350	7 020	7 750
mindre tätort	3 130	3 750	4 630	5 700	6 310	7 000	7 710

¹ Medier innehåller familjeabonnemang för mobiltelefon. För hushåll som har barn under 8 år minskas kostnaden för dessa med 190 kr per månad.

Individuella matkostnader per månad

	6–11 mån	1 år	2–5 år	6–9 år	10–13 år	14–17 år	18–30 år	31–60 år	61–74 år	75+ år ²
All mat lagas hemma	1 110	980	1 260	1 830	2 300	2 770	3 040	2 860	2 570	-
All mat lagas hemma utom lunch vardagar	850	730	970	1 410	1 780	2 140	2 350	2 210	1 980	-

² Matkostnaden beräknas med hjälp av de nordiska näringsrekommendationerna (NNR 2012) som visar dagsbehov av energi och näring för olika åldersgrupper. Det rekommenderade dagsbehovet av energi sträcker sig endast upp till 74 år. Konsumentverket kan därför inte presentera några matkostnader från 75 år och uppåt.

Övriga individuella kostnader per månad

	0 år	1–3 år	4–6 år	7–10 år	11–14 år	15–17 år	18–25 år	26–49 år	50–64 år	65+ år
Kläder och skor	720	720	970	980	700	580	520	510	510	490
Fritid och lek	110	210	420	550	550	630	670	650	650	570
Mobiltelefon				70 ³	100	150	150	150	120	90
Personlig hygien	430	670	190	190	380	680	700 ⁴	660	640	600
Barn- och ungdomsförsäkring	190	190	190	190	190	190				
Övrig barnutrustning	820	440	20	20						
Summa kostnader	2 270	2 230	1 790	2 000	1 920	2 230	2 040	1 970	1 920	1 750

³ Gäller för barn från 8 år.

⁴ För 18–23-åringar ska kostnaden minskas med 70 kr/månad på grund av fri tandvård.